

**A mozaikcsaládban betöltött szerepek
szociálpszichológiai aspektusai**

Jelige: ABE326

2024.07.02.

Tartalom

I. Bevezetés.....	4
1.1 A témaválasztás.....	4
1.2 Kutatási kérdés és hipotézis	4
II. Szakirodalmi áttekintés	5
2.1 A családról	5
2.1.1 A család jelentősége a szerepek kialakulása szempontjából.....	5
2.1.2 A válásról	6
2.1.3 Élettársi kapcsolat a mozaikcsaládok szempontjából	7
2.2 A mozaikcsaládról.....	7
2.2.1 Fogalmak, megnevezések.....	8
2.2.2 A mozaikcsalád jellemzői.....	9
2.3 Társas jelenségek a mozaikcsaládban	10
2.4 A szerep	11
2.4.1 Szereptípusok	12
2.4.2 Családi szerepek	12
III. A kutatásról	14
3.1 Előzetes tartalomelemzés	14
3.2 Az interjúk.....	14
3.2.1 Szülők.....	16
3.2.2 Gyermekek	16
3.2.3 Elemzés.....	16
IV. Eredmények bemutatása	17
4.1 Szerepek a mozaikcsaládban	17
4.2 Szülők a mozaikcsaládban	18
4.2.1 Kompetenciahatárok	19
4.2.2 Pótszülő szerepben, párja gyermekével.....	20
4.2.3 Szülő saját gyermekkel	21
4.2.4 Szülő saját és közös gyermekkel.....	21
4.2.5 Szülő a párja gyermekével és közös gyermekükkel.....	21
4.2.6 Mindkét szülő vérszerinti gyereke él a családban, nincs közös gyerek.....	22
4.2.7 Részidős pótszülő, hétvégénként van náluk párja vérszerinti gyermeke.....	23
4.2.8 Részidős vérszerinti szülő, alkalmanként van nála vérszerinti gyermeke	24
4.3. Gyermekek a mozaikcsaládban	24

4.4 Szerepzavarok a mozaikcsaládban	26
4.4.1 Szereptorlódás, szerepsokszorozódás, szerepkonfliktusok.....	26
4.4.2 Parentifikáció.....	26
4.5 Családspecifikus jellegzetességek, kihívások.....	28
4.5.1 A családi élet kialakítása	28
4.5.2 Érzelmi kihívások, lojalitáskonfliktus	30
4.5.3 A családrészek különbözősége	32
4.5.4 Igénybevétel	32
4.5.5 Szociálpszichológiai jelenségek a mozaikcsaládban	36
4.5.6 Megoldási sémák.....	38
4.5.7 Mozaikok felbomlása.....	39
4.6 A mozaikcsalád pozitív hozadéka	39
V. Összefoglalás	41
5.1 Összefüggések megállapítása	41
5.2 Lehetőségek, javaslatok	42
5.3 Hogyan tovább?.....	43

I. Bevezetés

1.1 A témaválasztás

A 2016-os Mikrocenzus adatai szerint Magyarországon a 24 éves vagy fiatalabb gyermeket nevelő háztartások 23%–a volt mozaikcsaládos, a gyermekek majdnem negyede mozaikcsaládban él. Magam is különböző családformákban nevelkedtem, édesanyám válása után nagyszüleimmal és bátyámmal éltünk, majd édesanyám új kapcsolata révén nevelőapámmal, majd az új kapcsolatból származó testvéreimmal bővült a családuk. Tapasztalatom, hogy más alapértékeket, meggyőződéseket tettek magukévá azon testvéreim, akik vér szerinti szüleikkel nőttek fel, a családi szerepük és a szüleik közötti kapcsolat révén egész más mintákat kaptak, mint én. Azt látták, a házasság egy életre szóló szövetség, ez pedig más kötődési mintákat alakított ki bennük, más stratégiáik, hitrendszerük, megélésük van egy család működéséről.

Munkám során sok különböző élethelyzettel és családi diszfunkcióval találkoztam, illetve a mozaikcsaládok olyan nehézségeivel, amelyek e speciális helyzet nélkül nem alakulnak ki. Szülőként is egy, a be- és kirepülő gyermekek révén folyamatosan változó mozaikcsalád részese vagyok, a kamaszként összeköltöző családtagok összezsírozódása, eltérő neveltetése, értékrendje alkalmat ad arra, hogy még tudatosabban szemléljek egy-egy helyzetet és törekedjek a felmerülő problémák megoldására. Ugyanakkor tisztában vagyok azzal, hogy a saját szerepem e családban bár meglehetősen összetett, mégis csak egyetlen nézőpontot jelent a szerepek sokaságából. Dolgozatomban a mozaikcsaládban betöltött szerepeket, azok sokféleségét és a szerepekkel kapcsolatos nehézségeket kívántam vizsgálni.

1.2 Kutatási kérdés és hipotézis

A kutatás célja a mozaikcsaládban betöltött különböző szerepek vizsgálata és a szerepekből fakadó élethelyzetek szociálpszichológiai szempontú bemutatása, elemzése volt. Feltételeztem, hogy a mozaikcsaládokban számos olyan megoldásra szoruló helyzet vagy nehézség merül fel, amely a család speciális jellegéből és összetételéből ered; a mozaikcsaládokban élők több olyan családspecifikus csoportdinamikai problémával, a társas együttélésből fakadó kihívással küzdenek, amelyekkel a nukleáris családban élők nem találkoznak. Kutatási kérdésem, hogy milyen családspecifikus élethelyzeteket élnek meg a mozaikcsaládban különböző szerepekben élő személyek.

II. Szakirodalmi áttekintés

2.1 A családról

A Magyar Néprajzi Lexikon meghatározása szerint család *„azoknak az embereknek társadalmilag elismert csoportja, akiknek egymáshoz való viszonya vérségi vagy házassági kapcsolaton alapszik. A magyar család szó az ószláv cseljad átvétele, eredeti jelentése háznép, cselédség.”* Etimológiai szempontból tehát a család az egy házban élő személyeket jelentette.

Pearson, Judy C. (1993) definíciója szerint a család szervezett, tranzakcionális kapcsolati csoport, mely rendszerint egy kiterjedt időperióduson át közös lakóhelyet foglal el. Összeolvadó interperszonális képpel rendelkezik, amely a jelentések folyamatos cseréje által fejlődik ki. Andorka Rudolf (2001) még a házassági vagy leszármazási kapcsolathoz köti a család fogalmát, kivételes esetben említi az örökbefogadást, a család meghatározásának kritériuma az is, hogy a vérségi kapcsolatban álló családtagok, a kiscsoport együtt éljen. Koerner, Ascan F. és Fitzpatrick, Mary Ann (2002) meghatározásának alapja már a csoporton belüli bizalmas viszony, az otthon és a csoportidentitás érzetének létrehozása, és az, hogy a tagoknak közös története, közös jövője legyen. Bánlaky (2001) meghatározása szerint a család a társadalom olyan kiscsoportja, mely önmagában is teljes rendszerként működik, szoros és többirányú kapcsolata van más rész-rendszerekkel, a családtagok pedig olyan kapcsolatrendszerben vannak, mely életvitelük nagy részét átszövi. *„Nemcsak egyetlen családdefiníció lehetséges, hanem a definíciók egész sora is elképzelhető és indokolt lehet. A család sokféle megnyilvánulása, belső szerkezete, a társadalomban elfoglalt helye többféle szempontból vizsgálható”* (Cseh–Szombathy 1979: 11).

2.1.1 A család jelentősége a szerepek kialakulása szempontjából

A szocializáció az a folyamat, melynek során a gyermek megtanulja, milyen normákat, értékeket kell elsajátítania ahhoz, hogy később a társadalomba sikeresen beilleszkedjen. A gyermek e folyamat során sajátítja el és rögzíti azokat a viselkedési sémákat, szerepeket, melyeket később használni fog, ezek a szerepek segítik őt később eligazodni a különböző társas helyzetekben, az életben. A szereptanulás a 4–7. életév között intenzív, később a megfigyelt szerepek, a rögzült normák változnak, fejlődnek, színesedhetnek, a rögzült szerepek gyakorlásának ideje a serdülőkorra tehető. (Buda B., 1986.) A szocializáció során – épp annak utánpótlás, szereptanuló volta miatt – nagy jelentősége van a gyermeket körülvevő környezetnek. Bár az intenzív, 4–7 életév közötti időszakban napjainkban már szinte kivétel nélkül

közösségekbe járnak a gyermekek¹, a családi szerepek és viselkedési minták megfigyelése saját szűkebb környezetükben, családi körben történik, az elsődleges szocializáció a család, illetve a gyermekhez legközelebb álló személyek által közvetített normák, minták, viselkedési sémák. A korai szocializáció során a gyermek érzékeli a családban látott és tapasztalt megoldásokat, sémákat, melyekkel azonosul, belsővé teszi, vagy modellként követi azokat. (Solymosi, 2004). Mead rámutatott arra, hogy „a gyermek belenövése a társadalomba, az ún. „szocializáció” szerepjátszási kísérleteken át folyik le. Egyrészt a gyermek utánozza, megjátssza a környező emberek szembetűnő szerepeit, másrészt pedig belekényszerül szociálisan strukturált interakciókba, viszonyokba, amelyek megismertetik vele adott szerepek mintáit és elvárásait.”²

2.1.2 A válásról

A család alapjául a párkapcsolat, sok definíció szerint a házasság szolgál. A KSH összegzése szerint a házasságkötések száma Magyarországon 1980 és 2007 között a felére csökkent, ugyanakkor a válások száma ezt a tendenciát nem követi, míg a házasságkötések száma 80.331-ről 40.842-re, a válások száma csupán 27.797-ről 25.160-ra esett vissza. A felbomló házasságok mintegy 60 százalékában volt kiskorú gyermek. A 2007-ben felbontott házasságok egyharmadában egy, egyötödében kettő, 7 százalékában három vagy több közös kiskorú gyermek volt.³ A teljes válási arányszám 1990-től emelkedő tendenciát mutat, értéke 2007-ben 0,45 volt, ami azt jelenti, hogy a 2007-ben kötött házasságok majdnem fele előreláthatólag válással végződött vagy válással fog végződni.

A válásokat követően a gyermeket nevelő családok közül sokan egyszülős családmódelben élnek, az érzelmi veszteség mellett sokszor komoly anyagi problémákkal küzdenek. Egy 2008-as kutatás szerint a kritikus eladósodás tekintetében az EU 27 tagállamának átlagában négy vizsgált, veszélyeztetett csoporton belül a legrosszabb helyzetben az egyszülős háztartások voltak: a teljes lakossági érték duplája a kritikus, illetve a nagyon kritikus helyzetűek aránya.⁴ Ezekből a több szempontból is nehéz helyzetben lévő egyszülős családokból alakulnak később a mozaikcsaládok, akár új partner családba kerülésével, akár másik egyszülős családdal való egyesüléssel.

¹ A nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvény 81.§ (2) bekezdése értelmében „A gyermek abban az évben, amelynek augusztus 31. napjáig a harmadik életévét betölti, a nevelési év kezdő napjától legalább napi négy órában óvodai foglalkozáson vesz részt”, <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100190.tv>

² Buda Béla: A szerep fogalma a szociálpszichológiában

³ <https://www.demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografiaiportre/article/view/264/202>

⁴ Gyarmati, A., & Vályi, R. (2022). Egyszülős családok és túlzott eladósodás. METSZETEK - Társadalomtudományi folyóirat, 4(4), 69-83. <https://doi.org/10.18392/metsz/2015/4/4>

Érzelmi szempontból az óvodáskorú gyermekekre a válás utáni időszakban a szeparációs félelem és a regresszió lehet jellemző; az egyik szülő családból való kilépése révén azt élik meg, hogy „minden, eddig biztonságot jelentő kapcsolat váratlanul megszűnhet”⁵. A szülő távozását a gyermek saját személye visszautasításaként éli meg, saját szerethetőségébe vetett hite rendül meg. A büntudat minden életkorban megjelenhet, minél nagyobb szerepe volt a gyermeknek a család életében, annál erősebb lehet. (Bognár– Telkesi, 1986)

2.1.3 Élettársi kapcsolat a mozaikcsaládok szempontjából

Arról van adat, hány kiskorút érint a szülők válása, a külön költözés, váltott nevelés, az addigi családforma megváltozása, de napjainkban jelentős az élettársi kapcsolatban gyermeket vállalók száma, a nem bejegyzett élettársi kapcsolatok felbomlásáról, illetve arról, hogy ez hány gyermeket érint, nincs pontos információnk.

Az együttélés okai és formái változatosak lehetnek, a népesség egyre nagyobb részének nem csupán egy „holtodiglan, holtomiglan” párkapcsolata lesz az életében⁶. A nem bejegyzett élettársi kapcsolatok nyomon követése nehézkes, nincs nyilvántartási rendszere, megszakításuk nem feltétlenül von maga után jogi lépéseket, akkor sem, ha közös gyermek született. Az ilyen együttélésekben érintett gyermekek a váláshoz hasonló veszteségélményen mehetnek keresztül, de a statisztikákban nem jelennek meg. Többen jelezték, hogy a jelenlegi nem az első mozaikcsalád, amelynek részesei. Nehezített a helyzet a „mozaikos válás” során, hiszen míg a vérszerinti szülő mindig szülő marad, a pótszülő szerep megszűnésével a kapcsolat további folytatása bizonytalan. „Elváltak (az anya és a mostohaapa), elköltöztem már, emiatt is lazult a kapcsolatunk velük, de így is bármikor mehetek (nevelőapához), mondták, hogy ott mindig lesz helyem... most tanulok vezetni, ő vezetett velem órákon át, karácsonykor is náluk vagyunk.” Dóri, 26 „a vonaton összefutottunk, és nem jött oda köszönni a gyerekeknek...azokat a gyerekeket, akikkel 3 éven keresztül együtt élt, akik rajongtak érte, együtt ökörködtek, így levegőnek tudta nézni, csak mert szégyellte magát vagy nem tudom...” (Kira, 45)

2.2 A mozaikcsaládról

„A mozaikcsalád két partner házassága (vagy együttélése) révén jön létre, akik közül az egyik vagy mindkettő volt már házas, majd elvált vagy megözvegyült”, más megfogalmazások szerint olyan életközösség, ahol az egyik szülő legalább pótszülői szerepben van”. A családi szerepek meghatározásánál a Krähenbühl és munkatársai által kidolgozott

⁵ Bognár G, Telkes J.: A válás lélektana p. 96.

⁶ MURINKÓ LÍVIA – SPÉDER ZSOLT, Demográfiai portré 2021., p. 23.

tipológiát veszem alapul, mely megkülönbözteti, hogy pótapá vagy pótanys csatlakozott a családi rendszerhez. Eszerint lehet pótanys, pótapás vagy összetett mozaikcsalád, mozaikcsalád közös gyerekkel és részidős mozaikcsalád. A pótanys mozaikcsaládban a gyermekével együtt élő apához csatlakozik a nő, a pótapásban a gyermeket nevelő anyához a férfi, az összetett mozaikcsaládban mindkét felnőtt legalább egy vérszerinti gyermeke a családdal él. Mozaikcsalád közös gyermekkel kialakulhat pótapás, pótanys és összetett mozaikcsaládból is. A részidős mozaikcsalád azt a családformát takarja, ahol a gyermekek a kapcsolattartások idején vannak, de életvitelszerűen nem abban a háztartásban élnek.

2.2.1 Fogalmak, megnevezések

A család típus megnevezésére az elmúlt évtizedekben több kifejezés is létrejött, bár a családforma elnevezése viszonylag új keletű, a történelem során nem volt ismeretlen a jelenség, a szakirodalmakban is megjelenik mostohacsalád néven. Régebben jellemzően az egyik szülő betegsége és halála révén maradt egyedül a szülő a gyermekével, az apa eltűnt vagy elesett a háborúban, az anya belehalt egy kisebb testvér születése során a szülésbe, vagy a szülést követően vesztette életét, netán betegség miatt. Újabb kifejezéssel patchwork családnak is nevezik ezt az együttélési formát, a nemzetközi irodalomban használatos a „stepfamily” (mostoha család) és a „blended family” (kevert család) is, a rekonstruált család kifejezéssel hazai irodalmakban is találkozhatunk.

Azt a szülőt, aki nem vérszerinti szülője a gyermeknek, mostohaszülőnek nevezik, de gyakran a pótszülő, valamint az állami gondozásban használatos nevelőszülő kifejezés révén gyakori félreértésekhez vezető nevelőszülő kifejezés is felmerül. A kifejezések sokszínűségéből is látható, hogy míg az anya, apa, gyermek megnevezés viszonylag könnyen érthető és felismerhető szerepeket takar, a mozaikcsaládban a szereplők megnevezése is nehézségekbe ütközhet.

A gyermekek elnevezése különösen érzékeny lehet: a mostohagyermek a már említett negatív színezet miatt lehet zavaró, a pótszülő mintájára létrehozott pótgerek kifejezéssel kevesebb alkalommal találkoztam. A köznapi szóhasználatban gyakran találkozom azzal a mozaikos szlenggel, amikor is „lízingszerekként” utalnak a szülők párjuk gyerekére, sok idő, energia és szeretet befektetésével remélik, hogy elérik egyszer azt a bizalmi szintet, amelyet egy saját szülővel kiépített kapcsolat jelent. Különösen olyan esetekben, ahol az egyik félnek nincs vagy a közös gyermek előtt nem volt saját gyermeke, találkoztam azzal a – komoly érzelmi háttérrel is jelző – jelenséggel, amikor a pótszülő egyszerűen fiának vagy lányának nevezte a párja gyermekét.

2.2.2 A mozaikcsalád jellemzői

A nukleáris családban betöltött szerepekre jellemző a biológiai és generációs meghatározottság, továbbá a család kialakulásának folyamata során előbb a szülők párkapcsolata alakul ki, majd közösen vállalnak gyermeket. A családban betöltött szerepek jogilag is tisztázottak, egyértelműek, az életközösség jogi, biológiai és térbeli értelemben is stabil, zárt rendszer, a szülői felügyeletet gyakorló vér szerinti szülők együtt élnek gyermekükkel vagy gyermekeikkel.

A mozaikcsaládok kialakulását megelőzi valamilyen veszteségélmény, válás vagy haláleset, majd az ezt követő családi újraszerveződés. A mozaikcsaládok időrendben nem a partnerek kapcsolatával kezdődnek, megelőzi őket egy kialakult, sokszor igen szoros szülő–gyermek kapcsolat, a későbbi „mozaikszülők” már kész élethelyzetekkel, családi szokásrendszerekkel találkoznak, az új rendszert pedig ezek figyelembevételével kell kialakítaniuk. A mozaikcsaládoknál a nukleáris családhoz képest sem jogilag, sem biológiailag, sem térbeli értelemben nem stabil a családba tartozás. A családtagok egyszerre több mozaikcsaládhoz is tartozhatnak és nyílt rendszert alkotnak, ugyanaz a gyermek két család tagja is lehet a gondozó szülő és a különélő szülő családjában, nem ritka a váltott gondozás sem. 2016-ban minden tizedik gyermeket nevelő család volt mozaikcsalád. A három- vagy többgyermekes családok 18%-a mozaikcsalád, az ilyen családok negyedében legalább három gyermeket neveltek, ez a legnépesebb együttélési forma.

A nukleáris családok kialakulása során a párkapcsolat kialakulása időben megelőzi a gyermekvállalást, a mozaikcsaládokban már kialakult szülő–gyermek kapcsolatot, erős érzelmi kötődést követően alakul ki a párkapcsolat. A szerepek a nukleáris családban biológiai szempontból és generációs tekintetben is meghatározottak, a mozaikcsaládban a vérségi kötelék csak a család bizonyos tagjait köti össze. Bár vérszerinti családnál is előfordulhat, hogy a szülők között nagyobb a korkülönbség, a fiatalkori és a nagyon késői gyermekvállalás is, a vérszerinti családban a szerepek az évek során alakulnak ki, komoly érzelmi kötődés ellensúlyozhatja a generációs problémákat. Ha a pótszülő és a mostohagyermek között feszül generációs ellentét, a nehézségeket sok más eredetű feszültség terhelheti.

A vérszerinti családban általában rendezettek a jogi viszonyok, házasság vagy apai elismerő nyilatkozat révén. A mostohaszülőnek, bár a Polgári Törvénykönyv szerint közeli hozzátartozónak minősül, sok szempontból jogi értelemben nincs köze a nevelt gyermekéhez. A nukleáris családban a biológiai és jogi szempontok mellett a családba tartozás földrajzilag, fizikailag is behatárolt, a mozaikcsaládos gyermek ténylegesen is lakhat több helyen a váltott

nevelés révén, a családtagok több mozaikcsaládhoz is tartozhatnak és a zárt nukleáris családhoz képest nyílt rendszert alkotnak ezek a részhalmazok. A részhalmazok sokasodnak az új családtagok vérszerinti rokonaival is, az egyik szülő új kapcsolata révén a gyermek nem csak mostohaapát kap, hanem sok esetben mostoha nagyszülőket, nagynéniket– nagybácsikat, unokatestvéreket is. A mozaikcsaládban az sem egyértelmű, ki tartozik a családhoz, ki melyik családrészhez tartozik. 2016-ban minden tizedik gyermeket nevelő család volt mozaikcsalád, azonban a három- vagy többgyermekes családok 18%-a mozaikcsalád, ez a legnépesebb együttélési forma. A mozaikcsaládok negyedében legalább három gyermeket neveltek.

2.3 Társas jelenségek a mozaikcsaládban

Allport (1968) meghatározása szerint a szociálpszichológia az emberi interakciókat vizsgálja, azt, hogyan befolyásolja a társak jelenléte az emberek gondolatait, érzéseit, viselkedését. A mozaikcsaládban élők egyik legnagyobb nehézségének kiindulópontja, hogy a velük szembeni szerepelvárások tisztázatlanok, nem egyértelműek. (Fischer és társai 2003).

A nukleáris családban is van csoportfejlődés, azonban oda születésekor kerül a gyerek, természetes fejlődési szakaszok során sajátítja el a család, mint csoport normáit, szokásrendszerét, továbbá kialakult és folyamatosan alakuló, jó esetben erősödő érzelmi kapcsolat segíti ezt az elsajátítást. Szülei természetes referenciaszemélyek, a különböző rokoni családok az élete során folyamatosan jelen lévő referenciacsoportok.

A mozaikban a két fél család, vagy családrész – legyen az egy másik felnőtt gyermekkel, vagy csak önmagában – egyesülését követően új csoportnak kell kialakulnia. A csoportfejlődést nehezíti, hogy nem csupán különálló személyeknek kell a csoportfejlődés fázisain keresztül menni, már van egy vagy két régi csoport, amely saját identitással, normákkal, szokásokkal, kommunikációs sémákkal, a csoporttagok számára ismert verbális és nonverbális jelekkel, közös jelrendszerrel, jelentésekkel rendelkezik. A családtagok a tagok a régi identitás elvesztése nélkül szeretnék új csoportot alakítani. Egy felnőtt, viszonylag semleges érzelmi töltetű csoportban – pl. új munkahelyi közösség – is nehéz lehet a normák kialakítása, konfliktusok kezelése, egyéni érdekek érvényesítése. Egy összeköltöző családban a gyermek kiszolgáltatottabb helyzetben van, több szempontból is. A válás, külön költözés fokozott érzelmi terhet jelentenek a gyermeknek. Ha a válás a körülményekhez képest jól zajlott, akkor is újabb veszteséggel kell számolni a gyermeknek, a jól kialakított és számára biztonságot nyújtó újabb családforma elvesztésétől.

Egy iskolaváltás is bizonytalansággal, szorongással töltheti el a gyermeket, a családi élethelyzet megváltozása azonban minden egyes napjára és teljes életére kihat. A jól működő

új családban is folyamatos figyelmet, alkalmazkodást igényel a csoport alakulása, mások lehetnek a régi csoportok és az új család konfliktuskezelési normái, kommunikációja. A normák és csoportszabályok kialakulása folyamatosan változó lehet a változó élethelyzetek, a csoporttagok változó – jó esetben növekvő – bizalmi szintje révén, és az életkor alakulásával is. Más szabályok érvényesek egy szinte idegen felnőtt és egy gyermek, vagy két egymással addig együtt nem élő gyermek viszonyában, mint 2–3 év együttélés után, mint ahogy más elvárásai vannak egy felnőttnek egy hatéves és egy tizenhatéves felé.

Az élethelyzetek, fejlődési szakaszok változásával is felmerülnek újabb kérdések, mint annál az egyébként jól működő családnál, ahol a pótaga sokat foglalkozott a párja árván maradt kislányaival, kamaszkorban azonban elbizonytalanodott, hogyan kezelje őket, mi az a fizikai közelség, amit mindkét fél komfortosnak érez.

2.4 A szerep

A szerep, társadalmi szerep az emberek által egy társadalmi helyzetben elképzelt, egymással összefüggő viselkedések, jogok, kötelezettségek, meggyőződések és normák összessége. A szerep fogalmát használta a csoportlélektan, a fejlődéslélektan terén a szocializációhoz kapcsolódó fogalomként merült fel, az antropológia a társadalmi integráció eszközeként tekint rá, a szociológia pedig mindezen összefüggéseket felhasználta.

A szerepeket elvárások határozzák meg, szükséges hozzá a társas interakció, mások jelenléte, jelentősége. George H. Mead szerint az én kialakulásához nélkülözhetetlen a szerepek átvétele, az interakció és kommunikáció másokkal. Ezen interakciók során az elvárások mentén mintakövetéssel, szerepátvétellel, azonosulással alakulnak ki a szerepeink. *A státust betöltő személlyel szemben a rendszer többi pozícióját betöltő személyek igényeket táplálnak, melyek mintegy kikényszerítik a megfelelő szerepviselkedést. Az elvárások „észlelésegyüttesek, vélekedések, szubjektív valószínűségek, ismereti elemek, amelyek a viszonszerepekhez viszonyítva egy adott helyzetet elfoglaló személy megfelelő viselkedését meghatározzák”* (Sarbin-Allen 1977 in Csepeli: Szociálpszichológia).

Talcott Parsons szerint *„a társadalmi rendszer több, egymással interakcióba lépő cselekvőből áll. A cselekvési helyzetnek van legalább egy fizikai vagy környezeti aspektusa, a cselekvők pedig a »megelégedettség optimalizálására« törekcszenek, és kapcsolatukat a cselekvési helyzethez – ebbe ők is beletartoznak – kulturálisan strukturált és közös szimbólumok egy rendszere határozza meg és közvetíti”*. A közös szimbólumrendszer a cselekvők egymásra

vonatkozó kölcsönös elvárásait határozza meg, vagyis szerepeket jelöl ki, a szerep pedig nem más, mint a társadalmi rendszer elemzési egysége.

2.4.1 Szereptípusok

A funkcionalista szemlélet megkülönböztet veleszületett és szerzett szerepeket, a veleszületett szerepekbe nem lehet bekerülni mobilitás útján, a szerzett szerepek az egyéni aktivitás függvényében változnak. Rendszertani feloszlásukat vizsgálhatjuk aszerint, mennyire átfogóak az egyén élete szempontjából. Eszerint a pervazív szerepek minden más szerepre hatással vannak, ilyenek a nemi szerepek, generációs adottságok. A rokonsági-családi szerepek említését a témában fontosnak tartom, mivel azok a betöltött státushoz kapcsolódnak. A szituációs szerepek alapvetően rutinhelyzetek megoldását szolgálják, ugyanakkor a mozaikcsaládok rendszerében a szereplők gyakran kerülhetnek olyan helyzetbe, amikor a rutinhelyzetek megoldása is új megvilágítást kap változó családi szerepük tükrében; más szerepviselkedést vár el az egyik vagy másik szülő ugyanabban a rutinhelyzetben. (Csepeli 1997) *„Az interperszonális kapcsolatokban az intimitás, a sokdimenziós szenzitizáció és a kölcsönös szükségletkielégítés voltaképpen lehetetlenné teszi a szerepviselkedésnek azt a rutinírozott módját, amit a nyilvános életben teljesítünk.”*⁷

2.4.2 Családi szerepek

*Az elsődleges csoportokban zajló közvetlen interakciók talán legfontosabb jellemzője a történések végtelen bonyolultsága. Még egy olyan kis csoportban is, melyet három vagy négy ember alkot, egy megfigyelőnek nagyon nehéz nyomon követnie valamennyi interakciós folyamatot, nem is beszélve a megfelelő elemzésről és értelmezésről.*⁸

A szülők közötti szimmetrikus kapcsolat és a szülő–gyermek aszimmetrikus kapcsolat ideáltípusos rendszere akár már a válás során felborul, a szerepátvétel révén az aszimmetria a szimmetria irányába tolódhat el a szülő–gyermek kapcsolatban. A két felnőtt közötti kapcsolat dinamikája azáltal, hogy a szülő–gyerek diád vagy csoport érzelmi kapcsolata korábban keletkezett, a nukleáris családban kialakult szimmetrikus viszonyhoz képest pedig aszimmetrikus irányba tolódhat el. A mozaikcsaládban élő szülők közül többen is fontosnak tartották megemlíteni, külön kérdés nélkül, hogy a gyermekük akár az élethelyzetük alakítása során, akár a már meglévő mozaikcsaládban kialakult viták során elsőbbséget élvez.

⁷ Csepeli György: Szociálpszichológia (Osiris tankönyvek, 1997), p. 190

⁸ Forgách József: A társas érintkezés pszichológiája, p.

A szülők közötti kapcsolat alapja az érzelem, mind a nukleáris, mind a mozaikcsaládban kialakult párkapcsolat során, míg a szülő– gyermek vonatkozásában a kapcsolat az érzelem alapja, a vérségi kötelék megszüntethetetlen adottság, míg az érzelmek mentén kialakuló kapcsolat felbontható.⁹ Míg a gyermeknél a mozaikcsaládba való kerülése nem saját döntése, csupán elfogadja élethelyzetét, úgy a szülő esetében is felmerül, hogy míg partneréhez érzelmi kapcsolat fűzi, partnere gyermeke egy olyan „adottság”, megváltoztathatatlan tényező, melyet el kell fogadnia.

A mozaikcsalád kialakulásának módját számos tényező befolyásolja. Egyedülálló szülőként a párkapcsolat kialakítása, létrejötte is sok tényezőtől függ, melyek a szülő személyiségéből fakadhatnak, van, aki jól érzi magát kapcsolat nélkül is és van, aki számára fontos, hogy legyen mellette egy társ. A kapcsolat létesítése azonban még nem feltételezi mindenképp az összeköltözést, a mozaikcsalád alapítását.

Tapasztalataim és szakemberek beszámolóit szerint a szociálisan hátrányos helyzetű személyeknél nagyobb arányban fordul elő az ún. kényszerköltözés, amikor az egyik fél, megfelelő anyagi fedezet hiányában csak úgy tud kilépni korábbi párkapcsolatából, ha az új partnerrel azon nyomban össze is költözik. Ez a gyermekek szempontjából nagy és hirtelen váltás, hiányzik az egyszülős családmóddal átélése, nehezített lehet a gyászfolyamat, a vérszerinti szülő vagy az előző pótszülő hiányának feldolgozása egybeesik az új pótszülővel való összeszokással, az új család szokásrendszerének kialakításával. Az így kialakuló családokban az új párkapcsolat nem tud bizonyos fejlődési fázisokon végig menni, az elköltözött szülő egyik kapcsolatból lép a másikba, átugorva az alaposabb ismerkedési fázisokat, és rögtön együttélésre kényszerül. A nem különösebben nehéz helyzetben lévők számára is gazdaságtalannak tűnik egy idő után a két háztartás fenntartása, de sokszor a földrajzi távolság vagy az időhiány, a szervezési nehézségek is nehezítik a felnőttek találkozását, meggyorsítva így az összeköltözést.

Az új párnak nincs arra lehetősége, hogy magát az együttélést kipróbálja és további hosszútávú döntéseket hozzon, hiszen legalább egyikük gyermeket nevel, akit nem kíván a kapcsolat miatt elhagyni, félretenni, „kölcsonadni”. Míg a nukleáris családban nem csak a párkapcsolat kialakulása előzi meg a gyermekkel való kapcsolatot, hanem a szülők együttélése is, a mozaikban a két felnőtt együttélése, összeszokása is csak akkor kezdődik, amikor a gyermekkel, gyermekekkel együtt összeköltöznek.

⁹ Bánlaky Pál: Családszociológia, p.65.

III. A kutatásról

A dolgozatban a téma feldolgozásához előzetes tartalomelemzést, a médiában fellelhető interjúrészletek, cikkek, beszélgetések, majd félig strukturált interjúk tematikus elemzését végeztem. Bár a kvalitatív és kvantitatív elemzés együttes alkalmazását kívánatosnak tartottam, terjedelmi okok miatt jelen dolgozatban kvalitatív kutatással kívántam felmérni a mozaikcsaládban érintettek megélését a különböző szerepek tekintetében.

3.1 Előzetes tartalomelemzés

A szakirodalmi áttekintés mellett több, a témában született tanulmány és felmérés eredményét is alapul vettem, mind a tanulmányokban, mind a felhasznált kutatásokban a mozaikcsaládokban felmerülő problémákat, konfliktusokat, nehézségeket kerestem, az elemzés eredményeképpen a problémaforrások kategorizálását tűztem célul.

A tanulmányok kiválasztása során igyekeztem a témát átfogóan vizsgáló írást is találni, valamint olyat, amely már kifejezetten a nehézségek feltárására irányul, illetve a mozaikcsaládon belüli elégedettség tényezői is jó iránymutatással szolgálhatnak ahhoz, mely tényezők hiánya okoz problémákat, konfliktusokat. Az előzetes tartalomelemzéshez a tanulmányok, szakdolgozati kutatások mellett a sajtóban megjelent cikkeket, beszélgetéseket is elemeztem, azok kötetlenebb volta miatt. Az előzetes tartalomelemzéshez az Atlas.ti számítógépes tartalomelemző szoftvert használtam, deduktív elemzői szemlélettel.

3.2 Az interjúk

Az interjúkat kötetlenebb feltáró beszélgetések előzték meg, melyek a mozaikcsaládra és annak kialakulására, társadalmi elfogadottságára, és a nem mozaikcsaládban élők, „külsősök” által is felvetett kérdések összegzésére irányultak. Az interjúkérdéseket a szakirodalom feldolgozása és a feltáró beszélgetések után módosítottam, finomítottam. Az interjúzás folyamatára Steinar Kvalie bányászmodelljét tartottam megfeleltethetőnek: meglátásom szerint minden olyan személy, aki abban a sajátos élethelyzetben van, amit egy mozaikcsaládban élés nyújt, speciális információk, tudás és élmények birtokában van, melyeknek feltárására törekedtem. A kvalitatív kutatásoknál a mintavétel, az adatgyűjtés és az elemzés folyamata interaktív folyamat, ezért a kutatónak nemcsak azt kell kidolgoznia, hogy mikor kezdjen döntéseket hozni a mintavétellel kapcsolatban, hanem azt is, mikor célszerű leállni vele (Mason, 2005, 122. o.).¹⁰

¹⁰ A MARKETINGKUTATÁS ALAPJAI

Gyulavári Tamás, Mitev Ariel, Neulinger Ágnes, Neumann-Bódi Edit, Simon Judit, Szűcs Krisztián

Az interjúk készítése során újabb lehetséges interjúalanyok és újabb, a mozaikcsaládos létet meghatározó szempontok merültek fel, a mintáknak jelen helyzetben az idő szabott határt. A dolgozat alapjául 15 rögzített interjú szolgált. Két szakértői interjú készült, családsegítő szolgálat vezetője és kapcsolatügyi leti mediátor számolt be a hozzájuk forduló családokkal kapcsolatos tapasztalatairól, illetve a mediátor nem csak önként jelentkező kliensekkel dolgozott, mediátori szerepében a hatóság által kötelezett családokkal, kapcsolatügyi leti formában megvalósuló kapcsolattartásokon találkozott.

A megkeresett személyek között volt, aki tanulságos történettel tudott volna szolgálni, azonban úgy érezte, a többéves családi nehézségeket felidézni is megterhelő lenne számára, holott megoldási stratégiájuk minden bizonnyal működőképes, és hasznos mintákkal szolgálhatna mások számára, hiszen az egyik gyermek komoly egészségügyi és pszichés problémáit, valamint a férj súlyos betegségét is túlélte a kapcsolatuk és a családi egység. Volt, aki azért nem vállalta az interjút, mert a válással kapcsolatos problémák, a másik fél ellennevelése olyan mértékben megviselte, hogy kellő külső segítség hiányában még nem tudta feldolgozni a megélt nehézségeket és félt, hogy a beszámoló során újra átéli azokat.

Előfordult, hogy valaki vállalta az interjút, de a két házassága közül csak az egyikről kívánt beszélni, arról szívesen, de bizonyos témáknál kategorikusan lezárt. Sokan szívesen beszélgettek velem kötetlenül, azonban az interjút már nem vállalták. A mozaikcsaládban élőkön kívül több olyan, egyszülős családformában élő vagy gyermekeit abban felnevelő emberrel beszélgettem, akik kifejtették, éppen a mozaikcsalád vélt vagy mások által mondott nehézségei miatt választják hosszú távon is az egyszülős családmódellet. Van, aki kapcsolatot vállalt, de együttélést nem és van, aki egyszerűen elhatározta, hogy gyermekei kirepüléséig nem létesít párkapcsolatot. Legfőbb okként jellemzően a leendő társsal, mint pótszülővel kapcsolatos elvárások teljesíthetetlenségét nevezték meg. “Az én gyerekekre ne szóljon rá senki, aki nem az apja, na de azt meg úgysem lehet kivitelezni, biztos, hogy ebből csak a baj lenne...” Az interjúkészítés nehézségei közé sorolom személyes érintettségem és a szakmai hátterem is: a beszélgetések során több alkalommal lett volna kedvem egy– egy már bevált ötlettel segíteni beszélgetőtársamnak, de még jellemzőbb, hogy az interjúalanyok beszámolója alapján kaptam magam is tanácsot vagy ihletet egy– egy problémám megoldására, melyet legszívesebben azonnal lejegyztettem volna, alkalmanként nehéz volt így az osztatlan figyelmem fenntartani. Időnként eddig fel nem ismert nehézségekre vagy nézőpontokra bukkantam, melyeket saját életemben is azonosítani tudtam. Legnehezebb annak az érzelmi

hullámvasútnak a kezelése volt, amelyre egy– egy interjúalany „felültetett”, a többgyerekes, már megszűnt mozaikcsalád nehézségeit megosztó nővel anyaként is tudtam azonosulni és átérezni, milyen kilátástalan lehet, ha saját otthonában, ráadásul segítő szakemberként falakba ütközik és nem találja meg a hangot párja gyerekeivel, ugyanakkor az abban a családban élő minden egyes szereplő élethelyzetét, viselkedését megérthetőnek és szívszorítóknak találtam bizonyos nézőpontból. Keserű volt azzal szembesülni is, milyen hosszú távú negatív hatásai vannak a megromlott szülő– gyermek kapcsolatoknak, milyen erős hatással van fiatal felnőttek életére a kisgyermekkorban elszenvedett érzelmi deficit.

3.2.1 Szülők

A szülők csoportját 25 és 65 év közötti felnőttek alkotják, végzettségüket és anyagi helyzetüket tekintve nem fogalmaztam meg kritériumot, az interjú szövegén kívül a demográfiai adatok, iskolai végzettség került rögzítésre, valamint az, hogy mekkora településen él, és gyermekként milyen családfarmában élt. Az életkori felső határ kitolásával a második házasságokban, új kialakuló családokban élő, akár későn gyermeket vállaló szülők is elérhetők, emellett lehetőségem nyílt olyan családi életút interjú elkészítésére, ahol több generáción átívelő sorsokat, családi mintákat láthattam, és ahol az interjúalany nem csak saját szülői szerepét tudta a mozaikos szemszögből bemutatni, hanem azt is, ő maga nagyszülőként hogyan éli meg gyermekei kialakult mozaikcsaládját.

3.2.2 Gyermek

Gyermekeként kategorizáltam mindazon interjúalanyokat, akik mozaikcsaládban gyermeki szerepben éltek, akkor is, ha már felnőttkorúak. A tervezett kiskorú interjúalanyok mindannyian 14 év felettiek voltak, azonban technikai és időkorlátok miatt végül olyan fiatal felnőttek számoltak be a mozaikcsaládban korábban, vagy még jelenleg is megélt gyermekszerepükről, akik legalább 5 évet éltek mozaikcsaládban.

3.2.3 Elemzés

Az előzetes tartalomelemzés során a tanulmányok, médiában megjelent cikkek elemzéséhez a számítógépes tartalomelemzést - Atlas.ti program alkalmazását - megfelelőnek találtam, az interjúk elemzésénél a szoftver használatában való rutintalanság, valamint a beszélgetések terjedelme miatt kézi szövegelemzésre került sor. Az elemzés nehézségét a téma sokszínűsége okozta, sok apró részlettel találkoztam, melyek önálló kutatási témaként is megállnák a helyüket, ugyanakkor tartani kellett magam az eredeti kutatási kérdéshez.

Az interjúkban fellelhető jelenségeket több szempont mentén csoportosítottam. Az egyik az eredeti kiindulópont alapján a különböző családi szerepekben fellelhető nehézségek bemutatása. Kitérek az eredmények bemutatásánál olyan szociológiai vagy szociálpszichológiai jelenségek bemutatására, melyek a mozaikcsaládok életében megjelennek, valamint arra, milyen különbségek lehetnek a felmerülő problémák terén a mozaikcsaládok más– más típusaiban.

IV. Eredmények bemutatása

A mozaikcsalád kialakulásának időpontját és módját befolyásolhatja, mennyire ismerik egymást az összeköltöző felek, a pótszülő és a gyermek, milyen a leendő családtagok kapcsolata, egyáltalán a szemlélete, viszonyulása egyes feleknek az új helyzethez. Milyen a gyermekek egymással való kapcsolata, hova költöznek, a gyerek ott otthonosan mozog-e, saját birodalmában van vagy “vendég” érzése van. Összetett mozaikcsaládnál az egyik szülő lakásába költöznek-e, ahol így a gyerekek egy része otthon van, másik része „betolakodó”, vagy új közös otthont alakítanak ki?

A szerepek megélése, szereptulajdonítás egyazon család különböző tagjai között is más– más lehet. Míg két, ugyanabban a családban nevelkedő testvér megélheti másképp a pótszülő szerepét az életében: „*a lányomnak egyértelműen pótanyja van, a fiam meg azt mondja rá, hogy „apu felesége”, pedig ugyanúgy szeretik szerintem*” Kira, 45, úgy a mostohaszülő-gyermek kapcsolatban is lehet többféle aszimmetria. Az egyik interjúalany következetesen lányának és fiának nevezi és tekinti nevelt gyermekeit, akik közül az egyik szinte édesanyjaként tekint rá, a másik pedig apja feleségeként, de olyan családdal is találkoztam, ahol a nevelt gyermek, vélhetően édesanyjával való nehéz kapcsolata miatt időnként anyjaként hivatkozik a mostohájára, holott ez nem elvárás felé, a mostohaszülőt pedig kifejezetten zavarja a szerepek ilyen módon történő összekeverése.

4.1 Szerepek a mozaikcsaládban

A szerepelvárás tisztázatlansága számos probléma forrása, külső és belső konfliktusok okozója. Ha nem tudjuk, mit várnak el tőlünk, nem tudunk ennek az elvárásnak megfelelni, téves próbálkozásaink pedig kudarcélményhez vezethetnek. Téves szerepelvárás eredménye lehet az is, amikor a szülő minden háztartási munkát maga végez, feltételezve, hogy a családtagok ezzel azonosítják az anya– szerepét, illetve e példánál maradva az is, amikor bár a szülő nem feltételezi, hogy szerepével e feladatok is együtt járnak, a hétköznapi élet tapasztalatai nyilvánvalóvá teszik számára.

A szerepelvárások a különélő szülő részéről is érkezhetnek, gyakran nem következetes formában, illetve a különböző szereplőktől is más-más elvárás érkezhet ugyanarra a szerep teljesítésére. A mostohaanya felé küldheti azt a burkolt szerepelvárást az édesanyja által magára hagyott lánygyermek, hogy anyja helyett anyja legyen, a különélő biológiai anya, hogy a főbb döntésekben ő a döntéshozó, és a mostoha csak bizonyos feladatok ellátása terén szükséges, miközben az adott személynek lehet egy harmadik, saját elképzelése a megfelelő pótanynai szerepről.

A szerepkonfliktusok egyik oka lehet, ha ellentmondásosak a szerepelvárások, vagy ha a szerepkomplexum egyes szerepei ütköznek, illetve a szerepteljesítés valamiért nehezzé válik. (Csepeli 1997) Mozaikcsaládon belül nem csupán a különböző szerepekből fakadó elvárások ütközhetnek, hanem az elméletileg azonos szerepnek különböző értelmezése révén a szerepküldők részéről más-más elvárások érkezhetnek. Az „anya-szerep” vérszerinti és pótanynai minőségben teljesen mást jelenthet az eltérő közegben szocializálódott saját és mostohagyermek számára, így adott szerep teljesítésén belül is kialakulhat szerepkonfliktus.

Szerep-én konfliktus jön létre, ha az egyénnek olyan szerepet kell teljesíteni, mely személyiségétől eltérő. Kerülhet a mozaikba olyan mostohaszülő, aki saját életében még akár évekig nem kívánt gyermeket vállalni, lényétől idegen a szülői szerep, azonban feladatai közé bekerül. A mozaikcsaládokban az anya, apa és gyerekszerep is sokféle lehet, mely sokféleség az érzelmi megélés, csoportdinamikai folyamatok és sok más tényező miatt fontos. Egy mozaikcsaládos anya- vagy apaszerep a szereplők egymáshoz való viszonyától függően akár hét különböző élethelyzetet is takarhat, a családban a többiek által megélt helyzete pedig még számos tényezőtől függhet: a másik szülő válása hogyan zajlott, milyen a kapcsolat a családban élő gyermek/gyermekiek vérszerinti szüleivel, válás vagy megözvegyülés révén maradt egyedül a másik fél, a válás vagy a másik szülő halála milyen életkorban érte a gyermeket.

4.2 Szülők a mozaikcsaládban

A szülők a mozaikcsalád kialakulását megelőzően vagy egyszülős családmódelben éltek, vagy másik kapcsolatból léptek ki, illetve sok esetben egyszülős családmódelben, de többgenerációs háztartásban élnek, ez utóbbi gyakran anyagi okokra vezethető vissza. A mostohacsalád tagjainak egyik fejlődési feladata, hogy a családról alkotott képüket a nukleáris

családmodellről az újracházasodott családmodellre változtassák,¹¹ ebben jelentős szerepe van a szülőknek.

A mozaikcsalád kialakulása előtti párkapcsolat megszűnése a felnőtt számára egyszerre jelenthet megkönnyebbülést és veszteséget is, akár a másik fél elvesztését, akár annak a megélését, hogy kudarcot vallott eredeti tervei megvalósításában, elvesztette annak a lehetőségét, hogy gyermeke „teljes” családban nevelkedhessen. Megkönnyebbülést jelenthet a rosszul működő kapcsolatból való kiszakadás, ugyanakkor az új élet kialakítása számos nehézséget és bizonytalanságot szül: hol és hogyan fognak élni, ki és hogyan biztosítja a megélhetéshez szükséges anyagiakat, a gyermekkel való foglalkozáshoz a kellő időt, energiát, odafigyelést, hogyan rendezik a másik szülővel a vitás kérdéseket, hogyan zajlanak a kapcsolattartások, milyen módon történik a közös feladatok megosztása, megvalósítása.

Terjedelmi okok miatt nem vizsgálom külön az apák és anyák helyzetét, csupán egy-egy interjú részlettel illusztrálok bizonyos helyzeteket, azonban érdekes lenne annak alaposabb feltárása, van-e számottevő különbség a különböző szerepek megélésében a nők és a férfiak között, és ha van, milyen okokra vezethető vissza. Az eredmények alapján jellemzőbb a nőkre az a fajta erős védő szülői szerep, melyet pozitívan „anyatigris”, negatívan pedig „majomszeretet” szóval illetnek, és ez gyakran kihat a párkapcsolatra, illetve a mostohaszülő-gyerek kapcsolatra is. Míg a férfiak részéről a nők felé gyakori kritika volt a túl elfogult viselkedés a gyermekükkel, a nők többen arról a nehézségről számoltak be, hogy a férfi kerülte a konfliktusokat, és sem a szabályok egyeztetésében, sem betartatásában, sem bizonyos lelki nehézségekkel való szembenézésben nem volt partner.

4.2.1 Kompetenciahatárok

Az új család kialakítása során fontos a szülői és egyéb kompetenciák felmérése, tisztázása, határok meghúzása. Ennek szükségességét a jól működő családok, mint megoldási sémát jelezték, ahol problémát jelentett, ott sokrétű és szerteágazó gondokról számoltak be, szinte minden interjúalany érintette a témát, e téren volt a legtöbb felmerülő dilemma, utólag is megoldatlan kérdés.

Az együttélés elején fontos tisztázni, hogy melyik szülőnek mi a megengedett, melyek a közös viselkedési szabályok, amelyek mindenkire vonatkoznak, kinek milyen jogosultságai vannak a

¹¹ Bray, J. H., & Berger, S. H. (1993). Developmental Issues in StepFamilies Research Project: Family relationships and parent-child interactions. *Journal of Family Psychology*, 7(1), 76–90.
<https://doi.org/10.1037/0893-3200.7.1.76>

saját és a másik gyermekével kapcsolatban. Szükséges– e azonos jogosultságokkal bírni, kell– e, hogy ez egy szimmetrikus, egyenrangú rendszer legyen? Minden szülő a saját gyerekével kapcsolatosan hoz döntéseket, saját gyermekét fegyelmezi vagy rászólhat– e a másikéra? Ha a vérszerinti szülő meg is adja ezt a felhatalmazást, elfogadja– e a gyermek a pótszülőtől? Ha az együtt élő szülők – vérszerinti és pótszülő – azonos állásponton is vannak, van– e beleszólása ebbe a különélő szülőnek? Hiszen az ő gyerekéről van szó.

A kompetenciahatárok tisztázása nem csak az együtt élő családtagok között fontos, a különélő szülő feladatainak átvétele is problémákat okozhat. *„Egyértelműen le kellett volna ülnöm az anyjával, megbeszélni dolgokat, hogy akkor most csinálja vagy nem csinálja, ami az ő dolga? ...és ha nem csinálja, akkor én is határozottabban beálltam volna. Mert így meg ... ott álltam, hogy hogy jövök én ehhez, nem vagyok az anyja? Ha szóltunk és még sincs úgy, akkor felhatalmazva éreztem volna magam” Kati, 44*

Kompetenciahatárokat nem csak a szülők próbálnak megszabni, a gyermekek is jelzik direkt vagy indirekt módon az általuk elfogadott határokat: *„én akkor már ilyen kiskamasz voltam, és néha azért voltak összezördülések, és megmondtam, hogy ne szóljon bele, ... szerencsére azért elég hasonlóan gondolkozunk, tehát nem voltak ilyen nagy ellentétek ... Volt egy–két eset, amikor kicsit azt éreztem, hogy túlzásba viszi, olyankor összevesztünk, de hát nálunk úgy van, hogy összeveszünk, kisírjuk magunkat, aztán utána meg kibékülünk.” Dóra, 26*

„hogy nem vagy az apám... hányszor megkaptam” Dezső, 42

Ha mindkét szülő vérszerinti gyereke él a családban, akkor a mozaikot megelőző két egyszülős életformát kell összehangolni. A két összeillesztendő családrésznek múltja van, közös szokásai, értékrendje, akár napirendje, fontos, hogy sikerüljön kialakítani az egyensúlyt. Amennyiben a gyerekek sok időt töltöttek egyszülős családmóddal, ezek a szokások már rögzülhettek annyira, hogy nehéz legyen változtatni.

4.2.2 Pótszülő szerepben, párja gyermekével

Ha a párkapcsolat egy gyermektelen fél és egy gyermekét egyedül nevelő szülő között alakul ki, a mostohaszülő – hacsak nem volt korábban pótszülői helyzetben – gyermeknevelési tapasztalattal nem rendelkezik. A szülővé válás természetes biológiai és lélektani folyamataihoz képest a nevelt gyermek életkorától függően, előzetes érzelmi kötődés nélkül kell megbirkóznia olyan feladatokkal, melyekkel való megküzdéshez a vérszerinti szülőket segíti akár a korábbi érzelmi kötődés, akár gyermekük személyiségének, karakterének addigra mélyreható ismerete.

A dackorszak vagy egy kamaszkori krízis a vérszerinti szülőket is kihívások elé állíthatja, a mostohának, különösen az együttélés korai szakaszában még kisebb rálátása lehet arra, milyen a gyermek személyisége, kommunikációs sémái, hogyan fejezi ki szükségleteit. Nehezítheti a helyzetet, hogy maga a gyermek is új élethelyzetbe kerül, viselkedése megváltozhat, próbálhat alkalmazkodni az új családtaghoz, de ellenállni is. Ha a vérszerinti szülő is először van olyan helyzetben, hogy a gyermeke beilleszkedését, összeszokását kell segítenie, a család minden tagja ismeretlen terepen próbál boldogulni.

4.2.3 Szülő saját gyermekkel

Ha a vérszerinti szülő saját gyermekével vagy gyermekeivel és új, gyermektelen társával él együtt, gondolhatjuk, hogy az új, összetett család szokásrendszerének kialakulásában a már meglévő csoport befolyása erősebb, azonban ezekre az élethelyzetekre is számos tényező gyakorolhat befolyást. A közös lakóhely megválasztása, a vagyoni és jövedelmi különbségek, valamint a szülők személyisége, családi háttere is hatással lehet arra, hogyan alakulnak ki az új család szokásai, milyen korábbi mintákat fogadnak vagy vetnek el. Még egy jól működő egyszülős család rendszere is gyökeresen megváltozhat, ha a másik fél otthonába költöznek, vagy ha a mostohaszülő szokásai sokban eltérnek a gyermeket nevelő szülőétől, illetve a párkapcsolat dinamikája is visszaköszönhet a kialakult helyzetben. Több interjúalany is beszámolt arról, milyen nehézséget jelentett számára társa otthonát magáénak érezni, illetve arról, milyen minőségi változást hozott az életükbe a költözés olyan ingatlanba, amelyhez egyiküknek sem volt korábbi kötődése.

4.2.4 Szülő saját és közös gyermekkel

Amikor a szülő saját gyermekével érkezik a kapcsolatba, majd úgy vállalnak közös gyermeket, problémát a másik fél gyermeknevelés terén megmutatkozó tapasztalatlansága okozhat, azonban gyakori megoldás, hogy a nevelési kérdésekben a vérszerinti szülő itt sokkal erősebb felhatalmazásokat kap, hiszen „az ő gyereke”. A mostohaszülő a nevelt gyermekkel amolyan baráti kapcsolatban tét nélkül gyakorolhatja a gyermeknevelést, és mire közös gyermekük születik, a gyerekneveléssel kapcsolatos nézeteit a két szülő már jobban összehangolja, a közös gyermekek gondozása, nevelése terén könnyebbség lehet a nevelt gyermek korábbi jelenléte.

4.2.5 Szülő a párja gyermekével és közös gyermekükkel

Ezt az élethelyzetet rendszerint megelőzi a 4.2.1 pontban foglalt pótszülői szerep, bár van rá példa, amikor a felek csak a közös gyermek érkezésekor költöznek össze, rendszerint

anyagi vagy válási nehézségek következtében. Több olyan interjúalany is volt, aki olyan korú gyermeket/gyermeket kapott a házassága révén, amely korú gyermeke természetes módon nem lett volna még, akár az idősebb férj nagyobb gyermekei révén, akár azért, mert bár felesége csak néhány évvel volt idősebb nála, nagyon fiatalon szülte első gyermekét. E megkérdezettek húszas éveik végén váltak kamasz gyerekek mostohaszülőivé. Egy esetben váltott nevelés, de a gyermek és másik vérszerinti szülő közötti jó kapcsolat mellett kellett kialakítani az együttélést, egy másik esetben viszont a gyermekek és a vérszerinti anya kapcsolatának eltávolodása és ritkuló kapcsolattartások mellett kellett két kiskamasz életében betölteni az egyébként ellátatlan anyaszerepet.

Mivel a mostohaszülők motiváltak voltak a párkapcsolat és a családi élet iránt, a családi élet kialakítását főként személyiségük, és a vérszerinti szülő támogató magatartása és persze a gyermekek állapota, befogadókészsége tudta befolyásolni. A család mentes volt attól a feszültségtől, amit a külön családból származó, más-más háttérű gyermekek összehangolása okozhat, illetve ilyen esetekben nem merül fel a szülőknek a saját utódaik iránti elfogultsága, védelmező viselkedése. A közös gyermek vállalása a vizsgált esetekben már egy jól működő családi rendszerben történt, ahol a közös gyermek érkezése jórészt erősítette a családi kapcsolatokat. Több ilyen esetben is különválással végződött a mozaikcsaládok pár közös élete, azonban mindegyik esetben egyetértettek abban, hogy a válást nem a mozaikos létforma, hanem más problémák okozták, a családi kapcsolatok a párkapcsolaton túl szorosak és erősek maradtak.

4.2.6 Mindkét szülő vérszerinti gyereke él a családban, nincs közös gyerek

A felmérések szerint ez az a családforma, ahol a legkevésbé várható, hogy közös gyermeket vállalnak a felek. Ennek számos oka lehet. Ha mindkét szülő hozza a gyermekét a kapcsolatba, az akár anyagi megfontolásból származó tudatos döntés is lehet, hogy nem kívánnak közös gyermeket vállalni, hogy a meglévő gyermekek anyagi érdekei ne sérüljenek, illetve jó anyagi helyzet mellett is komoly logisztikai feladat sok gyermek életének megszervezése, összehangolása, sokan úgy érzik, még egy szereplő felbukkanása a többiek életét bolygatná meg, szervezési nehézségek révén.

Van, ahol az érzelmi szükségletek kielégítése miatt nem törekednek újabb gyermek vállalására, mondván, elég idő és energia a két különböző kapcsolatból származó gyermekek összeszoktatása, a közös élet kialakítása, amennyiben ez sikerül, újabb eseménnyel nem bolygatná meg a gyermekek lelkivilágát.

Sok esetben a közös gyermekvállalást már az életkori sajátosságok nehezítik, mire a kapcsolat létrejön, esetleg nagyobb gyerekekkel, és sikerül akár a lakhatási feltételeket, akár a család megfelelő működését megteremteni, a szülők olyan korba érnek, ahol akár egészségügyi megfontolásból, akár a hosszútávú anyagi felelősség vállalhatatlansága miatt mondanak le a közös utódról.

Felmérésem szerint a közös gyermekvállalást fentiek mellett befolyásolhatják azok a nehézségek is, amelyet a nem összetett mozaikcsaládban élő szülők nem élnek át, nem hordozzák annak feszültségét, amelyet a különböző részcsaládokból érkező gyermekek összehangolása, érdekeinek megóvása, érzelmeinek figyelembevétele okoz. *„köztünk csak a gyerekek miatt van vita vagy ilyen lappangó feszültség, az ilyen én gyereke, te gyereked dolgok miatt... amíg nem éltünk együtt, volt bennem vágy közös gyerekre, most már öreg is vagyok, de már pár éve nem is merném.” Kira, 45*

4.2.7 Részidős pótszülő, hétvégénként van náluk párja vérszerinti gyermeke

A részidős mostohák szerepe a vérszerinti szülő szemszögéből nézve sokszor irigylésre méltó, a gyermek nem az övé vér szerint, nincs jogi felelőssége, a „nemszeretem” dolgokat el lehet a párjával végeztetni, hiszen a vérszerinti szülő az, aki rászólhat a gyerekre. A hétvégi mostohának maradnak a játékos és vidám élmények, ő az, akivel a gyerek jól szórakozik, akinek elegendő kéthetente kedvesnek lennie. A részidős mostoha szemszögéből a helyzetük gyakran nehezített. A gyermektől különélő vérszerinti szülő örül, ha a párja a szülői feladatokból részt vállal, ezzel is bizonyítva, milyen jó kapcsolatban van a gyerekekkel, gyakran az átlagosnál több feladat hárul rájuk, mint egy vérszerinti kapcsolatban. A vérszerinti szülő, aki csak hétvégén találkozik a gyermekével, azt a kevés időt igyekszik nem fegyelmezással tölteni, tehát az a tévhit, hogy a nemszeretem dolgokat ellátja, szintén sokszor megdől. A fegyelmezés, a szabályok kialakítása sokszor marad a mostohaszülőre, de a felhatalmazást nem mindig kapja meg.

Kompetencia határokkal kapcsolatos problémákról számol be az a pótanya is, aki elmondta, férjével rendszerint abból voltak a veszekedések, ha rászólt a hétvégén ott tartózkodó elsőszülött gyerekekre. Bár a gyermek anyja erre felhatalmazta, az apa zokon veszi, hogy abban a kis időben, amíg a lánya ott van, miért kell piszkálni. Így, ha nem akar veszekedést, nem szól apróságokért sem, *„de nem bírom megállni, hogy ne legyek ideges, szedem össze a szennyes mellé dobált ruhát... a gyerek rám haragszik, hogy miért puffogok, a férjem rám haragszik, hogy miért nem fogadom el a gyereket olyannak, amilyen. Az anyja is rám haragszik, hogy miért nem szólok a gyerekekre, mikor mondta, hogy nyugodtan.” Andrea, 43*

Komoly dilemma az is, ha a gyermek jelzi, hogy szívesebben élne a hétvégi családjával: mely életkor és élethelyzet az, ahol a különélő szülő végül a pereskedés mellett dönt, mi az a szint, amikor a szülői elhanyagolást olyan mértékűnek ítéli meg, hogy inkább kiteszi a gyermeket a válási procedúrának. A részidős szülő szerepet másképp élheti meg, akinek van saját gyermeke, vagy aki még ilyen irányú tapasztalat nélkül látja el a hétvégi feladatokat.

4.2.8 Részidős vérszerinti szülő, alkalmanként van nála vérszerinti gyermeke

A részidős vérszerinti szülő több helyzetben is lehet, egyedülálló, új párral, új párral és annak gyermekével, új párral és közös gyermekekkel. Az ő életükben is konfliktust okozhat a gyermekek közötti különbségtétel, ha a kapcsolattartás ideje alatt nem várnak el a gyermektől semmit, csak szeretnék, hogy jól érezze magát, elhalmozzák programokkal figyelmességekkel, ellentétet szülve így a különböző családtagok között. Szakemberek által jelzett jelenség a másik véglet, amikor is a különélő szülő próbálja a másik szülő vélt vagy valós hiányosságait kompenzálni és mindenáron megnevelni a gyermeket.

4.3. Gyermekek a mozaikcsaládban

Spéder 2005-ös kutatása a 2000. évi népszámlálás adatai alapján a mozaikcsaládban élő gyermekek arányát az 1 év alatti gyermekek körében 2,7%-ra, az 5 évesek körében 7,1%-ra, a 10 évesek csoportjában 9,3%-ra, a 14 évesek körében pedig 9,7%-ra becsüli.

A gyerekszerepek szempontjából a családban betöltött helyzet megítélésénél, a felnőtt szerepek elsajátításánál, a családi dinamika alakulásánál fontos szempont lehet, hogy a gyermek biológiai apjával vagy anyjával él együtt, van-e vérszerinti testvére vagy mostohatestvére, van-e a szülőknek közös gyermeke. Részidős mozaikcsaládban is különbséget lehet tenni a gyermek neme, a különélő szülő neme, a vérszerinti szülő aktuális családi helyzete, a fél- és mostohatestvérek száma, neme tekintetében.

A gyermekek többsége a mozaikcsalád kialakulása előtt már átélt egy válást vagy halálesetet, veszteségélményt. Nem csupán az egyik szülőjét „veszíti el”, hanem a családról alkotott stabil képe változik meg, megkérdőjeleződik addigi hiedelemvilága. Az egyik szülő elvesztésének idézőjeles említését fontosnak tartom, hiszen számtalan viszonylag jól lebonyolított válás létezik, ahol a szülők igyekeznek biztosítani, hogy a gyermek a lehető legkevesbé sérüljön, azonban maga a két szülő közötti párkapcsolat megszakadásának ténye is veszteségélmény a gyermeknek. A külön költözéssel a megszokott rutinjait, napi szintű kapcsolatát is elveszítheti, hiába tudja, hogy mindkét szülője szereti őt, a szülők közötti jó kapcsolat ellenére sem maradhat ugyanolyan az élete, ha apa elköltözött, nem ő fogja esténként

fürdetni, ahogy addig, nem fog vele pár percet focizni az udvaron, ha anya költözött el, nem biztos, hogy vele lesz, amikor először menstruál, nem ő fogja a reggeli kakaót készíteni.

A válást követő időszakban a gyermek helyzete több szempontból nehezített: a szintén megterhelő időszakot élő szülőktől nem biztos, hogy kellő odafigyelést és támogatást kap. A veszteségélményt fokozza az önhibáztatás, amikor a gyermek saját viselkedésében keresi a szülei válását kiváltó okokat. A már kialakult különélés során szintén gyakori a lojalitáskonfliktus, a szülők konfliktusa jelentős terhet ró a gyermekre, aki azt érezheti, hogy az egyik szülő iránt érzett lojalitás kizárhatja a másik iránti kötődést.

Lojalitáskonfliktusba nem csak a vérszerinti szülei között keveredhet egy gyermek, a szülő–pótszülő közötti vitába való bevonással is nehéz helyzetbe kerülnek: érzelmileg vérszerinti szülőjükkel régebbi a kapcsolat, de lehet, hogy a mostohaszülőnek szeretnék elnyerni a bizalmát, amely a vérszerinti szülővel való kapcsolatban adott, kevésbé sérülékeny. Lehet saját véleményük is, amely egyik felnőttével sem egyezik, ugyanakkor élethelyzetük révén minden felnőttel kapcsolatban kiszolgáltatott helyzetben vannak. A gyermekek élethelyzetét a válást követően, majd a mozaikcsaládokban is megkeserítheti az egyik szülőnek a másik ellen való hangolása, ellennevelése, mely tudatos és tudattalan szinten is megvalósulhat, jelentős hatást gyakorolva ezzel a szülő–gyerek kapcsolatra, valamint a hétköznapi élethelyzetek megvalósítására is. A gyermeki szerepben mozaikcsaládban élt fiatalokkal készült interjúkban is felmerült a lojalitáskonfliktus megjelenése, illetve e jelenség a szülőkkel készített interjúkban is tetten érhető volt. Magához a váláshoz köthető – nem kifejezetten mozaikos – nehézségként jelezték a fiatalok, hogy a „külvilág”, közvélemény, iskolarendszer, intézmények még mindig alapvetésként tartják számon, hogy a gyermeknek „az anyja mellett a helye” és nincsenek felkészülve az apai háztartásban nevelkedő gyermekek megjelenésére. Az anyánál történő elhelyezés mellett sokszor a vérségi kapcsolat kerül előtérbe, nem pedig a valós érzelmi kapcsolatok, holott lehet, hogy maga a gyermek is úgy érzi, hogy a pótszülője többet tett érte, mint a vérszerinti felmenője, ennek ellenére nem élvez ugyanolyan jogokat a külvilág szemében.

Egy fontosabb iskolai esemény, amellet, hogy komoly érzelmi dilemmákat is felvet, logisztikai nehézségekkel is járhat. Hány jegy „jár” egy diáknak? Hány szülődet hívod el? *„intézed a ruhát, a jegyeket, aztán ülsz otthon. én tudatosan hátraleptem, hogy ne legyen feszültség, mondtam, ez a ti napotok.” Nelli, 50*

A fiatalok a gyermekkori nehézségeiket is fel tudták idézni, de a mozaikcsalád hosszútávú hatásairól is beszámoltak, felnőttként önállóbb döntési jogkörrel, de nem kisebb dilemmákkal

szembesülnek: hogyan lehet egy esküvőt úgy megszervezni, hogy mindenkinek jó legyen, a születendő gyermekkel mikor melyik család hogyan találkozik?

Az összetett mozaikcsaládban nevelkedett gyermekek részéről több esetben felmerült a vérszerinti szülővel való kapcsolat lazulása, a korábbi bizalom, intimitás csökkenése, míg ugyanezt nem jelezték, akik mostohatestvéreikkel csak részidős formában találkoztak, vagy csak a szülők közös gyermeke volt testvérszerepben a családban.

4.4 Szerepzavarok a mozaikcsaládban

4.4.1 Szereptorlódás, szerepsokszorozódás, szerepkonfliktusok

A családi életciklusok fejlődése során a szerepek is természetes módon alakulnak egy nukleáris család esetében. A mozaikos családtagok már egy mozaikcsaládban is több szerepet láthatnak el, ugyanakkor egy személy több mozaikcsalád tagja is. Felnőtként lehet valaki egyszerre anya és mostohaanya, társ, egy gyermek is többféle testvérszerepbe kerül, az egyik szülő családjában gyermek, mostohagyermek, mostohatestvér, a másik szülő családjában gyermek, féltestvér, mostohatestvér. Ugyanakkor unoka, unokatestvér, pótunoka és még sok minden más, mely szerepek megtanulása, viselése, összehangolása sokrétű feladat.

A felnőttek szerepei is ütközhetnek: míg a nukleáris családban a szülő szerepbe jó esetben beletartozik a gyermekekkel kapcsolatos problémák megbeszélése, és a párkapcsolati bizalom fontos részét képezi az őszinteség, mostohaszülő szerepben egyensúlyozni kell a szülői feladatok, mostohaszülői nehézségek és a párkapcsolati bizalom között:

„a párom társa meg minden, de közben a gyerekének a mostohaanyja is, a saját gyerekeknél a sima anyja, egyiket se tudom úgy csinálni, hogy a másikba ne zavarjon bele. A volt férjemmel minden problémát meg tudunk beszélni..., ha meg a gyerekkel volt baj, akkor az mindkettőnk gyereke volt, ugyanúgy szeretjük őket... most bizonyos ellenérzéseket nem lehet nem is éreznem tisztességesnek, nekem is fájna, ha a gyerekeket kritizálná, de ez meg így nem egy teljesen őszinte kapcsolat.” Kira, 45 „van, hogy előbb megbeszélem barátnőmmel, másokkal, vagy rágom magam rajta pár napig... tudok késleltetni... aztán lehet, hogy már nincs is mit megbeszélni, vagy ha nem oldódik meg, akkor elmondom... de nem, nem mindent mondok el rögtön” Nelli, 50

4.4.2 Parentifikáció

A parentifikáció azt jelenti, amikor a családon belüli szerepek felborulnak, és a gyermek szülői szerepet vesz át. Sokszor a hiányzó szülő bizonyos szerepeit veszik át, ez a helyzet gyakran a válást követően, egyszülős háztartásban kialakul, a fiúgyermekek sokszor a felnőtt

férfi szerepeket próbálják betölteni, de a gyermekelhelyezési gyakorlat változásával ma már gyakrabban előfordul az is, hogy az apa gondozásában maradnak a gyermekek, ilyenkor a lánygyermekek akár ténylegesen is átvehetnek bizonyos gyakorlati feladatokat, háztartási munkákat, és van, hogy érzelmileg igyekeznek támaszt nyújtani az egyedül maradt szülőnek. A szülő párkapcsolatának megjelenése akár két teljesen eltérő érzést is hozhat: a huzamosabb ideig tartó, szoros érzelmi kapcsolat során a „harmadik fél” megjelenése féltékenységet, kompetenciavesztést okozhat a gyermekben, azonban, ha életkorához, aktuális állapotához képest megterhelőnek érezte a szülőről való érzelmi gondoskodást, megkönnyebbülést hozhat az új családtag belépése.

„Apa is össze volt törve teljesen. Így emlékszem, hogy így talán én voltam így a támogató, de szerintem a mai napig is én vagyok... Nekem Kati rögtön szimpi volt, szóval így nem volt nekem ez így furcsa vagy rossz. Igazából örültem, hogy talán apu már végre boldog lesz, és akkor úgy rendeződnek a dolgok. Egyszerűen olyan szempontból könnyebb lett, hogy már nem én vigyáztam rá annyira...” Bogi, 29

A szerep átvétele, majd levétele sokszor csak később csapódik le, annak megszűnésekor:

„az nagyon nehéz kritika volt, felém és az új család felé is, de sajnos teljesen jogos, amikor a fiam, aki a mi kis régi életünkben csomó férfias dolgot megcsinált, szerelt, füvet nyírt, meg ilyenek, viszonylag hamar kirepült. Úgy hozta az élethelyzete is, hogy indokolt volt, de azért én azt éreztem, hogy ebben benne van az is, hogy ebben az új családi helyzetben nem érzi magát jól, nem tartja igazságosnak a munkamegosztást, ilyesmi... és egyszer megkértem valami segítségre, és ő, aki mindenkinek szó nélkül erőn felül segít, mondta, hogy nyírja le a füvet az, aki itt lakik, vannak itthon férfiak... igaza volt amúgy” Kira, 45

Előfordul, hogy gazdasági értelemben veszi át a szülők szerepét a gyermek, hogy a korábbi feszültségek enyhüljenek: *„A pénz nagy probléma volt. Sokáig az volt, ki kapja meg, ki mennyi ideig kapja a családi pótlékot... abból is volt vita, ha akartam barátokkal valamit csinálni vagy venni valamit a büfében, akkor mindig attól kértem, akinél voltam és ezek is egyenlőtlenséget okoztak. Egyszer leültünk, megbeszéltük, le kellett alkudnunk hárman, hogy mennyi legyen a zsebpénz, mi az, ami ebből megy. Egy ilyen fix havi egy összeggel minden egyes problémát, konfliktust el tudtunk engedni. A különböző egészségügyi számláim, meg ilyen nagyobb költségek, amik nem feltétlen a zsebpénzemhez voltak kötve, azok voltak náluk. Sokkal kevesebbet kellett kooperálni, alapvetően elintéztém. Megmondtam, hogy mi az, és beszédtem mindkettőjüktől a felét.” Dóra, 26 éves*

Nem csak a különélő szülő szerepének betöltése, vagy a szülők diszfunkcionális viselkedésének pótlására felvett viselkedés jellemző, előfordul az is, hogy a gyermek a vele élő szülőjével kapcsolatosan kerül érzelmileg fordított szerepbe, és aggódik érte úgy, mint a szülő a gyermekéért. *”az a rossz, hogy nem áll ki magáért a párjával szemben.” Hanna, 24*

4.5 Családspecifikus jellegzetességek, kihívások

4.5.1 A családi élet kialakítása

A családi dinamika kialakításában nagy szerepet játszanak olyan gyakorlatias tényezők is, hol éli a közös életét a kialakult új család. Mind földrajzi, mind tulajdonjogi, mind olyan praktikus kérdések befolyásolják az ott élők komfortját, hogy hogyan fog elférni az új család a lakásban. Földrajzi szinten a másik szülőtől való távolság, az addigi megszokott rutinok felborulása, az óvodákba, iskolákba való eljutás lehetősége hat a család életére. Mennyivel kell korábban kelni az új lakóhelyen, hogy iskolába menjen a gyerek? Mennyire érzi sajátjának az egyik szülő a másik korábbi otthonát? *„semennyire...most bérleményben élünk, ezt már igen, közösen alakítottuk ki” Nelli, 50 „Az állandóan probléma volt, hogy nem érzi magát otthon, egy virágot nem tud a kertbe elültetni...” Dezső, 42 ”csomó olyan dolog volt, ami miatt azt gondolná az ember, hogy a sajátját csinálja, de nem. Ott éltek a férjem szülei... sosem éreztem magaménak...” Kati, 44*

A nukleáris családok kialakulását tekintve a szakirodalmak alapvetően a gyermekek életkorát veszik alapul a családi életciklusok meghatározásánál, e ciklusoknak speciális lélektani, szociálpszichológiai és szociológiai jellegzetességei is vannak. Ugyanakkor egy mozaikcsalád kialakulásánál legalább két családfejlődési ciklus találkozik, az „újonnan házasodottak” és valamely gyermek életkorához kapcsolódó gyermekes családi ciklus, de az összetett mozaikcsaládban kapcsolódhat egy kisgyermekes és egy felnőtt gyermeket kibocsájtó család is, a változatok száma számtalan lehet, a kapcsolódó részcsaládok eredeti családfejlődési ciklusától függően pedig különböző élethelyzetek és összehangolandó feladatok elé állítják a családtagokat.

A mozaikcsalád kialakulásának módjában, sikerében nagy szerepe van a szülők szocializációjának, hozott értékrendjének, normáinak, problémamegoldó készségének, illetve a közös szabályok, normák kialakításának. *„az ember azt hiszi, hogy majd mi szeretjük egymást, és akkor ők meg egyébként is hasonló korúak, majd ők jól meglesznek, és minden szépen működni fog. ...semmiféle együttélési szabályt nem hoztunk abban a hiszemben, hogy ezek magától értetődőek, teljesen rosszul álltunk hozzá. ...folyamatosan szabályokat kellett volna*

hozni, képviselni és végrehajtani... mindezek nélkül nekifogtunk azzal, hogy na, ez tök jó lesz. Kilenc gyerekkel.” Erzsi, 52

Egy párkapcsolat kialakulásánál az én– én élményből kialakul egy „mi” élmény is. A mozaikcsaládok létrejötténél nem én és én költözik össze, hanem egy én-mi, vagy egy mi-mi csatlakozás, két különálló csoport. A két egyedülálló felnőtt összeköltözésénél az együttélés szabályait két ember összezsírozódása során alakítják ki, kialakulnak a kapcsolatban betöltött szerepek, a házimunka felosztása, az anyagi kérdések rendezése, majd ezt követi a gyermekvállalás. A mozaikcsaládban azonnali gyermekvállalás történik, úgy, hogy a különböző csoportrészeknek már vannak kialakult szabályaik, csoportnormáik, melyek lehet, hogy nem is hasonlítanak a másik csoport normáira. A nukleáris családban esetleg kialakult és megszokott olyan típusú „munkamegosztás”, mely szerint az anya feladata a lelkizés a gyermekekkel, az apáé az anyagiak megteremtése, a mozaikban számos kérdést felvet. A nő a saját gyerekeivel lelkizik vagy a mostohagyerekekkel is? Alkalmas-e rá a kapcsolatuk, van-e ilyen szándéka? Elfogadja-e a gyermek, ha a mostohaanya nyújt számára támaszt? Mik egyáltalán a gyermek igényei, ki képes azt kielégíteni?

Feszültségforrás lehet az is, hogyan kapcsolódnak a különböző családrészek egymáshoz, ha az eredeti családi csoportokban eltérő a mozaikhoz való hozzáállás, a családtagok személyisége, alkalmazkodókészsége. Több családban is előfordult, hogy a gyermekek nem egyszerre érkeztek a családba, ez az érzelmi megterhelés mellett az addigi kialakult rendszerek újra strukturálását tette szükségessé, akár a feladatmegosztás, akár a lakáshasználat terén is: ki melyik szobát kapja, ki hol alszik. Eme újra strukturálás az életkori sajátosságok miatt is előfordul.

„Állandóan rendezzük a lakást...három gyerekkel indultunk, aztán lett négy, aztán meg öt... kiraktuk most már az ágyakat, most már matrac, az a legegyszerűbb...ha jönnek a fiúk, akkor a fiamnál vannak a matracaik, ott alszanak. Ha meg úgy akarnak, hogy a kicsik velünk akarnak aludni, akkor a kicsik szobájában alszanak. össze-vissza van minden, megoldjuk. Nyilván külön ágyneműjük van, külön lepedő, ez megvan, van helye. Megvannak a polcaik, hogy az ő dolgaik hogy vannak, ez a rész így megvan.” Nelli, 50

Egy mozaikos gyermek több család része is. Azon túl, hogy számos hétköznapi nehézséggel kell szembenézniük: „Olyan vagyok, mint egy vándorcigány, kéne tudnom, hol milyen ruhám van, inkább viszem magammal a fontos dolgokat”, számos szereplője van az életüknek, akikkel a különélés révén kevesebbet találkoznak és azt érzik, kimaradnak a

családtagjaik életéből. Automatikus-e, hogy a különélő testvért értesítjük, ha beteg a féltestvére? Rakunk-e félre a kedvenc ételéből, vagy mindenki azt eszi, ami épp aznap van? Hányfelé tud egy ember intenzíven figyelni érzelmileg? *„folyamatos harc az életem az idővel, a tennivalókkal, problémákkal, a házimunka beosztással, a gyerekek lelkivilágával meg azzal, hogy én tartsam magam, mert olyan érzésem van, hogy akkor működnek a dolgok, ha így állok, mint a cirkuszban az idomár... ki mire ne ugorjon, mit ne szervezzünk egymásra, ki hol lesz hétvégén, mikor mennek nyaralni apjukkal, anyjukkal, hány gyereket hányfelé kell vinni”*

A családi feladatrendszer újraértelmezése, munkamegosztás és kompetencia határok kijelölése nem csupán azért nehéz, mert különböző családrészek összehangolását kell sikeresen elvégezni. Kihívás, hogy a családon belüli érzelmi kapcsolatok változásával, jó esetben erősödésével a szereplők közötti bizalmi szint is folyamatosan változik, egy fél éve együtt élő gyermek- pótszülő kapcsolatban mások a határok, mint 4-5 év után: *„már nem lépkedünk tojáshejre, akár így beszélésük szintjén sem”*. Hanna, 24

Az otthoni rendszer kialakításánál nem csak a munkamegosztás mértéke, hanem a feladatok elvégzésének mikéntje is fontos, az új háztartásban másképp működnek a gépek, mások a szokások, amennyiben nem új közös otthont hoznak létre a szülők, hanem egyikük már kialakított lakásába költözik, automatikusan a meglévő kialakításhoz kell alkalmazkodni, vagy folyamatosan a közös igényekre szabni. A háztartási feladatok meghatározásánál felmerül, mi fontosabb, a változás a korábbi helyzethez képest vagy a jelenlegi elosztás? Ha egy gyermek korábban sosem végzett házimunkát és a másik gyerek igen, akkor a tapasztalatlanak a kevés feladat is nagy változás, miközben a másik arányaiban azt érezheti, hogy a mostohatestvér sokkal kevesebbet csinál. Mindenkinek igaza van, de hogyan kezelik ezt a szülők? Kevesebbet várnak el a másiktól is, vagy differenciált – a rutinosabb gyermek értelmezésében igazságtalan – lesz az elosztás? Ha az egyik családrész kisgyermekkel érkezik, a másik kamaszokkal, ott sem várható el azonos feladatvállalás. Mi élvez elsőbbséget, a feladatok megosztása vagy a családi béke fenntartása? *„Annyira nem bírom a feszültséget meg a veszekedést, hogy inkább megcsinálom én, csak ne vágjanak pofákat a gyerekek.”* Kira, 45

4.5.2 Érzelmi kihívások, lojalitáskonfliktus

Válás utáni élethelyzetekben a gyermekek részéről megélt lojalitáskonfliktus kap nagyobb teret, azonban egy mozaikcsaládban több területen is tetten érhető. Egyedül talán a gyermektelen pótszülők azok, akik ezt a problémát nem jelezték. A többi szerepben a saját gyermekétől külön élő pótszülőnél felmerülhet az érzés, hogy időt, energiát áldoz a

mostohagyermekére, miközben a sajátja kimarad ezekből a programokból, lehetőségekből, hiányzik neki. Az érzelmi kötődés is sokszor lelkiismeretfurdalással tölti el őket, rosszul esik-e a gyermekének, hogy szeretettel fordul a másik gyermek felé. Ha mindkét szülő gyermeke velük él, a lojalitáskonfliktus mindennapos élmény lehet, különösen a kapcsolat kezdeti szakaszában, amikor még nem alakultak ki a szokásrendszerek, óvatosabb a kommunikáció, a másik feltérképezése folyik. A szülőknek a gyerekek közötti feszültségek, viták terén nehezebb dolguk van, mint a nukleáris családban, hiszen ott a szülő részéről is más az érzelmi kötődés a két vagy több vérszerinti gyermeke iránt, jobban is ismeri őket, valamint a gyermekek szülőhöz való viszonyulása és egymáshoz való kötődésük is más.

Mozaikcsaládban élő vérszerinti testvérek között is előfordulnak feszültségek és lojalitáskonfliktus a mostohaszülő elfogadása, vagy a mostohatestvérek kezelése terén. Több fiatal számolt be arról, hogy vérszerinti testvérével való kapcsolata sínylette meg leginkább a mozaikcsaládos életformát, mivel egyikük nyitottabb, elfogadóbb volt a mostohaszülő vagy a mostohatestvérek irányába, és nehezményezte testvére viselkedését, aki így saját kitaszítottságát élhette meg, hogy egy nehéz helyzetben még a saját testvére sem érti meg, nem fogja pártját.

A gyermekek részéről a mostohaszülő elfogadása könnyebb lehet, amennyiben nyilvánvalóvá teszik számára, hogy nem a vérszerinti szülő helyét kívánja elfoglalni, illetve, ha a gyermekhez kapcsolódó szülők maguk is jó viszonyt ápolnak. A vizsgált esetekben akkor is jó pozícióban volt a mostoha, ha a vérszerinti szülő elhanyagoló magatartást mutatott, mivel a gyermek így nem a saját szülő kitúrásaként élte meg az új szereplő érkezését, hanem a saját kielégítetlen szükségletei, hiányai kerültek betöltésre.

A mostohatestvérek elfogadása azért is lehet nehezebb a mostohaszülőhöz képest, mert a szülő nem a gyermek pozícióját ingatja meg, a mostohatestvér viszont szintén gyermeki szerepben van. A testvérféltékenység még vérszerinti családban is erőteljes és gyakori érzélem, mozaikban erőteljesebb lehet a félelem a szülő szeretetének, figyelmének megoszlása miatt. Gyakori, hogy a korábbi válási vagy más traumák miatt a mozaikba kerüléskor a gyermekek rossz lelkiállapotban vannak, fokozott törődésre van igényük. Aszimmetria és feszültség alakulhat ki akkor is, ha az egyik gyermek akár betegség, akár érzelmi problémák miatt sokkal több időt, energiát igényel, mely idő és energia végessége révén a többi gyermek szenved hátrányt.

Nem csak a gyermekek rossz lelkiállapota lehet megterhelő, a szülők válás utáni nehézségei a velük élő gyermekre is érzelmi terheket rakhatnak, illetve már a mozaikcsaládban élve is olyan lojalitáskonfliktus merülhet fel, ahol a vérszerinti szülő és a mostohaszülő közötti vitában kerül érzelmileg nehéz helyzetbe a gyermek. *„Apának talán ugye én vagyok így a lelki társa, azért így elég sok dolgot rám nyomott, vagy nekem mondogatott, hogy így meg úgy. Vagy ha Katival volt valami feszítő, akkor is hozzám jött. Ez szerintem egy gyerekre sem tartozik rá feltétlenül. Meg nagyon befolyásolni tud, hogy most ott van egy szülő, akit szeretsz, és akkor panaszkodik valakire, akit megint csak szeretsz. De hát nyilván apukád mondta, hogy ilyen meg olyan, akkor most ő tényleg ilyen meg olyan? Akkor most vele nem kéne jóban lenni? Akkor most mi van?”* Bogi, 29

4.5.3 A családrészek különbözősége

A különböző családrészek tagjai más értékrenddel, megküzdési stratégiákkal, tapasztalatokkal, más házirenddel érkeznek a családba.

„Két család, két teljesen más megoldási módban, nem értjük egymást, ő azt nem, hogy mit szorongok előre... én meg azt nem, hogy hát azt lehet tudni előre, hogy osztálykirándulás lesz, azt ki kell majd fizetni... ők mindig valahogy utólag megoldották, kölcsönkértek, lett valahogy... én meg szeretek előre tervezni, hogy akkor arra félre kell tenni.” Erzs, 52

„egyke. Neki ilyen, hogy többet veszek a boltban, osztokzodom, gondolok rá, ezeket meg kellett tanulnia. Hoztam sütit a cukrászdából, beraktam a hűtőbe. Dórinak a Rákóczi túrós volt a kedvence, közöltem ezt Dezsővel, mondta, hogy jó, majd egyszer csak megette a Rákóczi túróst és nem hagyott Dórinak, de hogy egy felet se. Ebből akkora dráma lett, hogy a mai napig is emlegetik mind a ketten. Én is kiborultam a végére. Hogy nem gondolt rá, nem is jutott eszébe, hogy ha ő megkívánta, miért ne egye meg. Akkor azt neki meg kellett tanulnia, hogy nincs egyedül.” Léna, 43

„náluk nem volt ilyen, hogy testi kontaktus igazából... ő (a vérszerinti anya) sokkal távolságtartóbb volt a gyerekeivel, visszafogottabb, bizonytalanabb... én úgy belevetettem magam a dologba... jól fogadták, szerintem én egy ilyen típusú hiányt betöltöttem abban a korban, amikor még erre nyitottak voltak.” Kati, 44

4.5.4 Igénybevétel

Az interjúk alapján közös pont, hogy a mozaikcsaládok minden tagja fokozott igénybevételnek van kitéve, legyen az érzelmi, fizikai igénybevétel, többlet kiadás vagy fokozott időigény.

Anyagi szempontból sokszor már a családok kialakulásakor komoly nehézségekkel küzdenek: sok mozaikcsalád egyszülős családokból alakul, az egyszülős családok pedig a gazdaságilag egyik legnehezebb helyzetben lévő csoportok. A szülők a válás utáni vagyonmegosztás eredményeképp általában rosszabb vagyoni helyzetbe kerülnek, a kétkeresős családi gazdálkodáshoz képest sokkal nagyobb teher egyedül biztosítani a megélhetést, még ha a másik fél fizet is tartásdíjat, bár sokszor e téren is nehézségeket jeleztek az interjúalanyok. *„nekem barátom volt Feri, mondom neki, téged nem zavar, hogy én tartom el a gyerekeidet? Gyula, 49*

Bár a legtöbb interjúalany fokozott kiadásokról számolt be, volt, ahol a mozaikcsalád révén változtak pozitív irányba a hétköznapiak: *„elkezdünk kirándulni, nyaralni járni, lányos ruhákat venni, addig sokszor a bátyja kinőtt melegítőiben járt... kétkeresős család lettünk, és azért én mindig többet kerestem, mint a férjem. A közös gyereknél azért a gyes alatt el kellett kezdenem dolgozni...” Kati, 44*

A vérszerinti szülők jó része természetesnek tartja, hogy anyagilag támogatja a gyermekét. Ha a különélő szülők egyike módosabb, vagy az együtt élő pár között vannak komolyabb jövedelmi különbségek, hogyan történik a javak elosztása? Mindenki ugyanolyan cipőt kap? A közös kalapból mindenki ugyanannyit vesz ki, még ha az egyik csoport a töredékét is teszi bele? Lehet-e egyáltalán közös kalapról beszélni, hiszen a gyermekek szempontjából a különélő szülő hozzájárulása – különösen idősebb gyermekeknél – már nem feltétlenül (csak) tartásdíj formájában realizálódik. Többen jelezték azt a problémát is, hogy a vagyoni helyzetük vagy az új párjuk korábbi nagylelkű válása révén rosszabb, mint lehetne, vagy saját maguk is úgy próbáltak az előző kapcsolatból mielőbb kilépni, hogy elfogadták az anyagilag kedvezőtlen feltételeket, az érzelmi biztonságért cserébe: *„lényegében megvettem a gyereket, hagytam mindent, csak hadd szabaduljunk” Nelli, 50 „a volt férjem vitte a pénzt, én pedig megkaptam a haszonélvezeti jogokat...lényegében bebiztosítottam magunkat... a mostani férjem ...az előző házasságát egy nagylelkű gesztussal hagyta ott, hogy csak engedjél el és minden a tiéd lehet.. nem küzdött semmit, nem tette meg azokat a lépéseket, ami számunkra egy jobb kezdetet jelentett volna, illetve számára egy egyenrangúbb viszonyt” Erzs, 52*

A kialakult mozaikcsalád, noha már két szülővel és elvileg két keresővel gazdálkodik, rendelkezhet olyan pótszülővel, aki a másik szülőnél nevelkedő gyermekei után fizet tartásdíjat, a közös otthon kialakítása is jelentős terheket róhat. Az esetleg megnövekedett gyermeklétszám minden téren fokozott kiadásokkal jár, mind a napi fogyasztás, mind a rendkívüli kiadások tekintetében. Azok a nagycsaládos kedvezmények, amelyek egy nukleáris családban elérhetők,

egy összetett mozaikcsaládnak nem feltétlenül járnak, ha a szülők nem házasodnak össze, illetve az anyagi felelősség nem csupán a háztartásban életvitelszerűen együtt élő kiskorúak vagy még tanuló fiatal felnőttek iránt terheli a szülőt, a különélő gyermekek szükségleteit is biztosítani kell. A jogi értelemben nem egy családba tartozás olyan hétköznapi megoldandó helyzeteket szülhet, amikor egy postai küldemény átvétele nehézségbe ütközik, nukleáris családban a testvérek vezetékneve azonos, legtöbbször megegyezik az apa vezetéknevével, az iratain pedig szerepel az anyja neve. Még ha jogilag közeli hozzátartozónak is számítanak,¹² a mostohaszülőt– mostohagyermeket nem lehet csupán iratok alapján azonosítani, még ha a lakcímük egy is.

A mozaikcsaládok a legnépesebb együttélési forma, gyakran nagycsaládosok. Azonban már 1–2 gyermek esetén is más lehet a hétköznapi igénybevétel, mint egy nukleáris családban. Ha csak az egyik fél hoz is gyermeket a kapcsolatba, a másiknak új, olyan feladatai lesznek, melyek nem egy természetes folyamat eredményeképp alakultak ki, gyökeresen megváltozhat az élete. *“még nem voltam 30 éves és kaptam egy kiskamaszt, ráadásul lányt, úgy, hogy még nem volt saját gyerekem, de még csak testvérem sem” Dezső, 42*

4.5.5 Érzelmi terhek

A gyerekek – ahogyan a mozaikcsaládok tagjainak jelentős része – veszteségélményt követően kerülnek a családba, érzékenyebben reagálhatnak az új családtag, új helyzetek elfogadására, kezelni kell a pszichés problémáit, ha kell, szakemberhez hordani, ha kell, közösen terápiára járni, vagy akár csak a megszokottnál többet foglalkozni, beszélgetni vele. *„egy nagycsaládos nőt én tényleg úgy tudok elképzelni saját tapasztalatból pláne, hogy a konyha és az étkező közötti területet így befoglalja, és bármilyen mozgás van a háztartásban, annak ő ott a centrumában van, és ilyen módon anélkül, hogy látszódná, hogy milyen érzelmi munkát végez, ott van és rendelkezésre áll.” Erzsi, 52*

Főként az anyák jelezték, hogy a mozaikos életforma jelentős érzelmi megterheléssel jár, a gyermekek megismerése, elfogadása terén is, *„nagyságrendileg nagyobb igénybevétel. Neheztelt pályá. Nincs meg az anyakártya, nincs meg az a kapcsolat, ami újszülött kora óta fennáll, múltja van, bejáratott pályák...” Erzsi, 52*

¹² Ptk. 8:1. § (1)

A hétköznapiakban is mindenre ráakódhat egy érzelmi/kapcsolati vetület, semmi sem „csak” az, aminek látszik: egy egyszerű hétvégi ebéd nukleáris családban is lehet testvérek között érzelmi versengés tárgya, „mindig az van, amit ő akar, az ő kedvencét főzted”, mozaikban mi befolyásolja a döntést? Ki mit szeret enni vagy ehni? Ha az egyik előző családrész létszám fölényben van, akkor ez kiegyensúlyozatlan. Ha a „hétvégi gyerekek” allergiásak, főz-e kétfélét vagy mindenki diétásat eszik? Ki érzi magát kedvezményezett és ki hátrányos helyzetben? Szükség van-e külön programokra, kinek- kinek a saját gyerekével? Van-e ezekre idő, pénz, energia, érzelmi kapacitás?

A gyermekekkel kialakítandó kapcsolat is energiát igényel, és sokszor a legjobb szándék ellenére is kudarcot vall: *„az egyik barátnőm azt mondta, az volt a baj, hogy nem szerettem azokat a gyerekeket... de a szeretet az nem csak egyoldalú, hogy te próbálkozol és nem kapsz vissza... Mondok egy olyan eseményt, ami szíven ütött. Bejössz a lakásba, és látod, hogy a benti hinta még így mozog, de nincs benne gyerek, és az egész földszinten nincs gyerek. Most ez mit jelent? A saját gyereknél az ember tudja, mert múltja van, értelmezi... Fogja magát ez a gyerek, hallja, hogy jövök és lélekszakadva kiugrik a hintából és fölrohan a szobájába... (Hogy ne legyen ott, amikor megérkezel?) Igen. Ők is biztos, hogy traumákat szenvedtek el, amik nem pont miattam voltak...de én is egy traumán voltam túl.”* Erzsi, 52

A megnövekedett igénybevétel több erőforrást is igényel, ezek az erőforrások azonban végesek. A mozaikcsaládban a gyermek nem volt döntéshozó szerepben a helyzet kialakulását illetően, de a fokozott forrásigény nála is jelentkezik, ugyanakkor a nukleáris családhoz képest ez a forrás még kevesebb is lehet. Az új család kialakítása és fenntartása is plusz idő és energia. Az együttélés kommunikációs kihívás is, szükséges még a kimondott szavak, fogalmak és szerepek újra értelmezése, a közösen érthető nyelv kialakítása is, ugyanakkor az olyan nonverbális jelek értelmezése is, amelyek egy többéves kapcsolatban már egyértelműek lehetnek, az új családtagok viszont eltérően értelmezhetik azokat. *„az egyik lányom rosszul bírja, ha nem eszik, indulatos, rosszindulatú lesz”* Erzsi, 52 *”látod, hogy pofákat vág rád a párod gyereke és fogalmad sincs, mi baja veled... aztán kiderül, hogy semmi köze hozzád, de te már két napja idegben vagy”* Kira, 45

A mozaikból adódó többletfeladatok miatti időhiány és szervezési feladatok is jelentős energiákat emésztene fel, befolyásolják az érintettek életét. *„Karácsonykor... az összes nap be van osztva... fárasztó az, hogy mindent kétszer kell megünnepelni. ...gyerekként bulinak*

tűnhet, mert azt hiszed, hogy több ajándékot kapsz, meg kétszer van tortád... aztán rájössz, hogy két hétvége kell...mindenre kétszer annyi energia és annyi idő megy el.” Bogi, 29

A mozaikcsaládban ugyanakkor, különösen, ha az előző válás ideje óta nem sok idő telt el vagy a másik fél nehezen dolgozta fel, gyakran folyik harc a gyermek idejéért és figyelméért vagy a vélt igazságosság eléréséért. A szakemberek által jelzett problémás kapcsolattartási helyzetekben előfordult, hogy a 11 hetes nyári szüneti kapcsolattartás megosztása során fél órákról ment a vitatkozás, egyeztetés, hogy percre pontosan ugyanannyi jusson. De az sem mindegy, hol mennyi tényleges energia jut a gyerekre, ennek okai sokfélék lehetnek:

“ott álltam én, egy hétvégén, egyedül két gyerekkel, kevés pénzzel, mindent nekem kellett csinálni, meg programot a gyerekekkel, hogy azért nálam is legyen élmény... elmennek apához, ahol van két felnőtt, és ha az egyik főz, a másik akkor is tud játszani velük, meg ott volt az a boldog kisugárzás... Kéthetente hétvégén elég könnyű kipihenten jó fejnek lenni, meg ideoda menni... örültem, hogy jó helyen vannak, csak én is ilyen jó hely akartam lenni” Kira, 45

4.5.5 Szociálpszichológiai jelenségek a mozaikcsaládban

A mozaikcsaládokban a családtagok sajátos élethelyzetéből adódóan számos szociálpszichológiai jelenség megfigyelhető.

A *társas serkentés* során mások jelenléte pozitív vagy negatív hatással van az adott személy teljesítményére, attól függően, hogy könnyű vagy nehéz feladat megoldása szükséges, a könnyű feladatok elvégzését serkenti, az egyén számára nehéznek tűnő feladat teljesítését gátolja mások jelenléte. A mozaikcsaládban a szerepek, illetve a szerepelvárások tisztázatlansága miatt az is zavart okozhat, mi az, amit az adott személy könnyűnek vagy nehéznek tart: a még alakulófélben lévő családban bárki érezheti úgy, hogy a különböző szerepelvárások révén nehéz feladatai vannak, mivel nehéznek éli meg, a társak jelenléte gátolja a megfelelő teljesítésben, az így kialakult kudarc egyre nehezebb helyzeteket eredményezhet.

A *társas lazsalás* elmélete szerint az emberek kisebb erőfeszítést tesznek, ha tudják, hogy a közös feladathoz való hozzájárulásukat nem lehet pontosan kimutatni, nem mérhető. Mozaikos nagycsaládok számoltak be arról a helyzetről, amikor a társas lazsalás és a *járókelő effektus* speciális keveredése történik a házimunkák elvégzése terén: valaki majd csak elmosogat, valaki majd segít a szülőnek, illetve ha a többiek kevésbé veszik ki a részüket a feladatellátásból, akkor az addig aktívabb tagok is háttérbe húzódnak.

A *megfelelési torzítás* egyik példája, amikor a mozaikcsaládban a belső, személyiségen alapuló és a külső körülmények miatti magyarázatok nem csupán az adott személy saját helyzetére vonatkozóan merülnek fel, hanem a vérszerinti és a kapott családtagok közötti különbségtételnél is. Az egyik gyermek rendetlen, mert rosszul nevelte a másik szülő, a másik azért hagyta szét a holmiját, mert lelkiileg megviselte a hétvégi kapcsolattartás. Az egyik szemtelen, neveletlen, felesel, a másik kiáll a jogaiért. Az apukám rendszerető, precíz ember, mindennek megvan a helye a műhelyében, az anyukám férje rigolyás, háklis, mindent ugyanoda kell visszarakni a garázsban. Ez a megkülönböztetés mind a szülők, mind a gyermekek között feszültséghez vezet, komoly önreflexiós készség szükséges e helyzetek és a mögöttük húzódó érzelmi feszültségek felismeréséhez.

A *hamis konszenzus* már a családi együttélés normáinak kialakításánál, illetve a szabályok kialakításának hiányánál megjelenik, hiszen adott személy, legyen az az egyik szülő, vagy csoport, mint az egyik családrész azt feltételezi, hogy mindenki más úgy gondolkodik. Az üzleti életben, hivatalos ügyek terén egyértelműnek vesszük a szabályozásokat, munkaköri leírásokat, fogalom értelmezéseket, azonban egy anyának nincs munkaköri leírása, egyik „munkaadója” lehet vérszerinti gyereke, másik a mostohagyereke, harmadik a férje, akiknek mind más elképzelésük van arról, mik a feladatai a nőnek, illetve feltételezik, hogy ezek a feladatok egyértelműek a számára. *„én már évek óta csomó dolgot nem csináltam, mert az enyémekek önállóak voltak, aztán kaptam olyan gyerekeket, akik számomra alapvető dolgokkal nem voltak tisztában, amiket én az ő dolguknak hittem volna, ők meg az enyémekek, mert nekik addig az anyjuk megcsinálta.”* Kira, 45

Az énközpontú *attribúciós torzítás* szerepe a feladatok megosztásánál jelentkezhethet, a munkamegosztás igazságossága, megvalósulása terén. Többen jelezték, úgy érzik, „mindent ők csinálnak otthon”, ez az érzés bármilyen terhek vállalása terén megvalósulhat; ugyanazon család több szereplőjével készült interjúmban is tapasztaltam, hogy az elvégzett feladatokból többen is úgy érezték, ők vállalták a legnagyobb szerepet.

A *közlegelő tragédiája* néven ismert jelenség alapvetően az egyéni érdek és a közjó konfliktusáról szól, mozaikcsaládban az egyéni érdek és a közjót szimbolizáló családi, közösségi érdek közötti folyamatos egyensúlykeresés nem ritka. A közlegelő példájának nem ritka megnyilvánulása, amikor az egyik gyermek több figyelmet igényel, többet vesz el a közösből akármilyen téren. A nukleáris családokat is megviselhetik az ilyen élethelyzetek, azonban ott van egy kialakult kötődés, tisztázott szerepek. A mozaikcsaládokba a gyermekek

nehezebb élethelyzet megélése után kerülnek, az egyébként „problémamentes” gyereket is megviselheti a válás, de más problémák miatt is igényelhet fokozott figyelmet, törődést.

Különösen összetett mozaikcsaládoknál a helyzet több belső konfliktust hoz magával, amikor az egyik szülő azt éli meg, hogy a másik „problémás” gyereke miatt kevesebb törődést kap a sajátja, hátrányos helyzetbe kerül a többi gyerek, mivel a szülők ideje, energiája véges. A problémás gyerek csoporton belüli elfogadása csökkenhet, a kezdeti együttérzést, sajnálatot, empátiát a források hosszú távú kisajátítását követően átveheti a hiányokból fakadó frusztráltság és az ebből eredő harag, a félelem a szülő figyelmének elvesztésétől, ennek a félelemnek a különböző megnyilvánulásai lehetnek: eltávolodás a szülőtől, beletörődés vagy harc a figyelemért, forrásokért. Amennyiben a „nem problémás” gyerek is a figyelemfelhívó stratégiát választja: elkezd fizikai tüneteket produkálni, rosszabban teljesíteni az iskolában, deviáns viselkedési formákat felvenni, a szülő figyelmét felkeltheti, azonban a többi gyerek még kevesebb figyelemhez jut, a „legelő” egyre szűkebb lesz, a kialakult versenyhelyzetben hosszú távon mindenki veszteséget él meg.

A szülő közben szerepkonfliktust élhet meg: a szülői szerepe sokszor ütközik a pótszülői szerepével, vagy a szülői problémák kihatnak a párkapcsolatra, a szülői szerep ütközik a társ szereppel, és míg párként önállóan jól funkcionálnának a felek, a szülői feladatokkal kapcsolatos feszültségek a párkapcsolati dinamikára is hatnak. Itt újabb szerepkonfliktus keletkezhet: joga van-e a szülőnek a jól működő vérszerinti szülői szerepét megingatni a párkapcsolati boldogságért? Kockáztathatja-e ezt az eltávolodást a saját gyerekével a mostohagyerek érzelmi jólétének biztosítása miatt?

4.5.6 Megoldási sémák

Mind a szülőkkel, mind a gyermekekkel készült interjúk végén rákérdeztem, jelen tudásuk szerint mit csinálnának másképp, illetve mit javasolnának azoknak, akik mozaikcsaládos összeköltözés előtt állnak, továbbá mi az, ami a jól működő család kialakításához hozzájárult.

„én azt javasolnám mindenkinek, aki most áll előtte, hogy ne csinálja... ha meg tudják oldani, legyen külön háztartás.” Erzsi, 52

Más kutatásokhoz hasonlóan azt tapasztaltam, hogy a jól funkcionáló mozaikcsaládokban legalább az egyik fél nagyon jó konfliktuskezelő és kommunikációs készségekkel rendelkezik, a megfelelő kommunikáció fontosságát sokan jelezték. A szülők közös döntései, közösen vállalt szabályrendszere is megkönnyíti az alkalmazkodást, és még ha kezdetben ellenérzéseket is szül, a határok egyértelmű meghúzása révén segíti a gyermekek alkalmazkodását. *„nálunk reggel*

hétől élet van, akár hétköznap, akár hétvége, nálunk ez van, aki ide jön, ezzel számoljon. Nem tudjuk figyelembe venni ennyi ember igényeit, ahhoz, hogy működjön, bizonyos dolgokat meg kell csinálni... az nem fér bele, hogy most a nagyok buliból jöttek és álmosak... szívük joga, alhatnak, de nem fogunk lábujjhegyen járni.” Andor, 50

„Az is probléma, hogy egy mozaikcsaládban a szeretetet elvárjuk, de nem rakunk le együttélési szabályokat, mondjuk a tisztelet, mint cselekvések. Mi egy idő után a szabályokat összefoglaltuk 10 pontban és kiraktuk az ajtóra, de ezzel kellett volna kezdeni.” Erzs, 52

Volt, aki szakember segítségét kérte, akár a családi helyzetek kezeléséhez, a gyermekek állapotának felméréséhez, de az otthoni feladatok megosztása és a delegálás is a működőképes családok közös ismérve volt: *„Megtanultam segítséget kérni.” Nelli, 50*, mint ahogyan a családi élet melletti elköteleződés szerepét is fontosnak vélem. *„Valahogy nekünk ez a dolgunk a férjemmel, ez a teremtés, a családi élet” Nelli, 50*, *„Én szerettem ezt, bele kellett állni, nem volt könnyű, de nekem nagy boldogság volt ez, hogy lett családom.” Kati, 44*

4.5.7 Mozaikok felbomlása

Az interjúalanyok között több olyan szülő is volt, aki az interjú idején már nem élt mozaikcsaládban, azonban be tudott számolni mozaikos tapasztalatáról. E személyek közül volt, aki a párkapcsolatból lépett ki, de meglátása szerint kifejezetten jól működő mozaikcsaládot alkottak, egy személy a nagyszülői befolyás miatt lépett ki a családi helyzetből, azonban párkapcsolatát fenn kívánja tartani. Egyetlen interjúalany, összetett mozaikcsaládos nő jelezte, hogy magát a mozaikos életformát kívánta megszüntetni, *“azt mondtam, én nem tudom tovább a nevemet adni ahhoz, hogy nem jól csináljuk...megkértem őket, hogy költözzenek el”*, számára is meglepetésként hatott, hogy házassága a családrészek szétválasztását túlélte.

4.6 A mozaikcsalád pozitív hozadécai

A családok támogatásához, a szereplők fejlesztéséhez fontos a szükségleteket, nehézségeket felmérni, melyek azok a területek, ahol nagyobb támogatásra lehet szüksége az érintetteknek. Ugyanakkor a mozaikcsaládban élés – különösen jól funkcionáló családban – nem csak feladat és nehézség, hanem számos előnnyel is jár. Ahogyan egy átlagos nagycsaládos életforma, úgy a mozaikcsalád is kiterjedt támogató rendszerrel rendelkezik, azonban egy vérszerinti nagycsaládnál szélesebb körből kerülnek ki a tagjai. A családtagok különböző háttérrel, tapasztalattal és tudással rendelkezhetnek, az erőforrások – legyen az kapcsolati tőke, vagy egy balatoni nyaraló, ahova lemehet a rokonság – elérhetővé tétele, megosztása előnyökkel járhat mindenki számára.

A mozaikcsaládban élés nagyfokú alkalmazkodást, kompromisszumkészséget, rugalmasságot igényel. A családi élet során kialakult készségek – új emberekhez, helyzetekhez való alkalmazkodás, win-win helyzetekre törekvés, háttérbe vonulás képessége, asszertív kommunikáció megerősítése – az élet számos területén jelenthetnek előnyt.

„akármennyire is voltak súrlódások, ez is tovább duzzasztotta azt a szociális hálót, ami van mögöttem vagy alattam... hosszú volt az idő, mire egy családdá formálódtunk, de nincs bennem kérdés, hogyha bajban lennék, bármelyikük ne segítene azonnal.” Dóri, 26

„a mostohatesóimnak szerintem ez tök jótt tett, nagyon visszahúzódoak voltak, ezen mi sokat változtattunk, elkezdtek pszichológushoz is járni, feldolgozni a traumáikat... sokkal jobb fejek most.” Hanna, 24

Mind a válás, mind a mozaikcsaládban élés előidézheti azt, hogy a gyermekek életkori sajátosságaikhoz képest más szerepet élnek meg, akár szerepátvétel révén. Ez a gyermekkorban megélt hátrány is hasznosítható a saját felnőttkori feladatok terén, illetve az önálló életvitel kialakításában, van, aki fiatal felnőttként jelenlegi munkakörében elért sikereit tulajdonítja annak, hogy korán kellett önállóan gazdálkodnia a szülők vitái miatt, van, aki a szervezési feladatokban szerzett rutinja révén tűnik ki kortársai között, más a mozaikos életmód megkövetelte alkalmazkodást, kompromisszumkészséget emelte ki, mely egyetemi nyári gyakorlaton történő sikeres beilleszkedése révén eredményezett számára állásajánlatot.

A mozaikcsaládba bekerült családtagok – akár a mostohaszülő révén – az identitás sokoldalúbban alakulhat, szélesebb körű kulturális, szociális és családi háttérük gazdagíthatja a benne nevelkedett gyermekek személyiségét és pozitív befolyással lehet a felnőttekre, szülőkre is.

„ha anya és apa együtt maradnak, vagy apa egyedül nevel fel, akkor én szerintem nem jutok el idáig, én lehet, hogy nem megyek egyetemre. Belépett a családba, egy tök más látásmódot, tök más ismereteket, kicsit más gondolkodásmódot meg világnézetet hozott be... sokkal inkább jött belőle egy olyan gondolkodásmód, hogy menjen egyetemre a gyerek.” Bogi, 29

A mostohagyermek nevelése terén szerzett tapasztalat később a saját gyermek nevelésénél is kamatoztatható. Abban a családban, ahol három szereplővel is készült interjú, mindenki a pozitívumok között említette, hogy a pótaapa a mostohalány nevelése révén szerzett gyakorlat eredményeképp mennyivel tapasztaltabb és érettebb módon viszonyult a közös gyermekek érkezéséhez és a velük kapcsolatos hétköznapi feladatok ellátásához.

Míg a szülők megválaszthatják egy kapcsolat kialakítását, felbontását, addig a gyermekeknek ebbe kevés beleszólásuk van, bár több mozaikcsaládban nevelkedett fiatal is

jelezte, hogy a vérszerinti szülője egyértelműsítette, hogy amennyiben számára kellemetlen, a párkapcsolatról fog lemondani és nem hozza őket olyan helyzetbe, hogy együtt kelljen élni valakivel, akivel nem akarnak. Sok szülő azonban sem nem ilyen tudatos, sem élethelyzete nem ad választási lehetőséget, amennyiben lakhatása az előző kapcsolat megszűnésével őt és gyermekét is kilátástalan élethelyzetbe hozná.

A gyermekek így a mozaikcsaládban, mivel kilépésre nincs, vagy csak kevés lehetőségük van, motiváltabbak lehetnek az alkalmazkodásra, kényszerhelyzetük és talán életkorukból fakadó rugalmasságuk okán is sokat fejlődhetnek az együttműködés terén, növekedhet kompromisszumkésztségük, empátiájuk. A felnőttek, amennyiben a párkapcsolat megtartása kellő motiváció, szintén sokat változhatnak pozitív irányba.

V. Összefoglalás

5.1 Összefüggések megállapítása

A mozaikcsaládoknak kialakulásukból és összetételükből adódóan speciális feladatokkal és kihívásokkal kell megküzdeniük. A családok minden tagja fokozott igénybevételnek van kitéve, legyen az érzelmi, fizikai igénybevétel, többlet kiadás vagy fokozott időigény. A megnövekedett igénybevétel több erőforrást is igényel, ezek az erőforrások azonban végesek. A mozaikcsaládban a gyermek szerepe különös figyelmet igényel: nem volt döntéshozó szerepben a helyzet kialakulását illetően, de a fokozott forrásigény nála is jelentkezik, ugyanakkor a nukleáris családhoz képest ez a forrás még kevesebb is lehet. Más felmérések, valamint jelen kutatás eredményei alapján is az összetett mozaikcsalád tűnik az egyik legveszélyeztetettebb családformának a családtagok túlterheltsége és a problémák megoldása szempontjából.

Felmérésem eredményeképp megállapítható, hogy a fokozott igénybevételről a szülők közül különösen az anyák számolnak be a gyakorlati tennivalók összehangolásának mennyisége és sokfélesége miatt, de érzelmileg saját és családtagjaik vélt vagy valós problémáival is ők foglalkoznak legtöbbit. A gyermeki szerepben az általánosan ismert lelki nehézségeken túl – válás feldolgozása, új családtagok, új élethelyzetek elfogadása, szokások kialakítása – legtöbbit jelzett gond az időhiány, a „vándorlás”, a különélő szerettek életéből való kimaradás, és a több családhoz való tartozás praktikus nehézségei: mikor, hová menjenek, melyik program maradjon ki, hol milyen ruhájuk van. Érzelmi nehézségek terén a gyermeki szerepet megélt interjúalanyok fiatal felnőtt életükben negatív érzelekként a

lelkiismeretfurdalást jelezték, melynek oka, hogy úgy érzik, sehol nem tudnak eleget lenni, mindenhol hiányoznak, nekik is hiányoznak családtagjaik, de a barátaikra is kevesebb idő jut, és az egyedül eltölthető szabadidő luxusát is kevésbé merik maguknak megengedni.

A megkérdezettek a mozaikcsalád kialakításának, működtetésének tekintetében utólag sok mindent másképp csinálnának, akik jól működő családként írták le magukat, azok is találnak utólag fejlesztendő területet és jelzik, hogy szükségük lett volna több segítségre, akár családtagoktól, akár külső személyektől. A szabályok szinte bürokratikus kialakítása, megállapítása, végrehajtása élesen szemben áll azzal, amit egy család életéről gondolunk, ugyanakkor a legtöbb szülő meglátása szerint ez vezetett volna eredményre a szabályrendszer megalkotásában, megszilárdításában, betartatásában és a későbbi, ebből adódó konfliktusok elkerülésében.

Mind a szülők, mind a gyermekszerepet megélők tapasztalatai alapján megállapítható, hogy a mozaikcsalád hosszútávú elkötelezettség, nem feltétlenül szűnik meg a gyermekszerep vagy az alap mozaikcsalád megszűnésével. A mozaikos szülő nagyszülői szerepben lehet, hogy többet vigyáz a mostohagyereke révén szerzett unokára, mint annak vérszerinti nagyanyja, érzelmi kötődéstől függően. A mozaikcsaládban felnőttek párkapcsolati döntéseire is befolyással lehetnek gyermekkori tapasztalataik: akár a párkapcsolat kialakítása, akár a párkapcsolati nehézségek megélése során: mikor mernek gyereket vállalni, mennyire stabil a kapcsolat, aki nehezen élte meg a mozaikos létet, mindenképp annak elkerülésére törekszik saját gyermekénél, aki rugalmasabban, az esetleg csak praktikus tényezők miatt aggódik.

Jelen dolgozat fő üzenete számomra, hogy az embereket, családtagokat összekötő érzelmek, a családban felmerülő feladatok és szükségletek örökérvényűek, generációkon átívelnek, azonban a családnak, mint működőképes csoportnak és a családi szerepeknek folyamatosan alkalmazkodniuk kell a változó körülményekhez.

5.2 Lehetőségek, javaslatok

Több interjúalany is jelezte, hogy szükséges lett volna előzetes ismeretekkel rendelkezniük arról a speciális élethelyzetről, amelybe kerültek. Volt, aki próbált is segítséget, támogatást kérni a felmerülő problémák megoldásához, pszichológushoz, családterápiára többen is jártak, volt, aki baráti támogató kapcsolatok révén vészelte át a nehézségeket. Fontos lenne az érintettek támogatása, átfogó szakmai anyagok közzététele, a mozaikcsaládos életre felkészítő csoportok indítása, érzékenyítő tréningek, illetve kifejezetten mozaikosok számára

elérhető családkonzultációk elérhetővé tétele. Különösen az összeköltözés körüli időszakban lenne hasznos olyan családi kommunikációfejlesztést célzó segítség, mellyel a közös nyelvezet kialakítása, egymás megértése, a hétköznapi élet kihívásai megkönnyíthetők lennének. Települési szinten – akár egyszülős klubokkal együttműködve – önszervező csoportok létrehozásával is lehetne segítséget nyújtani az érintetteknek, ahol a klubokban alkalmanként meghívott vendégek szakmai tanácsadással segíthetnék a családokat, a családok pedig a felmerülő gyakorlatias kérdésekben egymás segítségére lehetnének.

5.3 Hogyan tovább?

Terveim között szerepel egy olyan interjúsorozat készítése, melynek során minden egyes különböző családi összetételű, különböző mozaikos szerepben lévő személy megélése teret kapna, ez a hat, már jelzett különböző szülőszerepben mindkét nemet figyelembe véve 12 szülői interjút, a gyermekek szempontjából pedig nyolc (esetleg tíz) különböző élethelyzetet, interjút jelentene¹³.

Mind a családi szerepek, élethelyzetek átörökítése, mind a kutatásban résztvevők végzettsége, demográfiai jellemzői alapján tanulságos mintázat rajzolódhatna ki egy széleskörű kvantitatív kutatás eredményeképp. Akár a jól működő, akár a már megszűnt mozaikcsaládok szereplőinek további kapcsolata, akár a mozaikcsaládokban felnőtt gyermekek saját családi életének alakulása olyan longitudinális kutatás alapjául szolgálhatna, melynek tanulságai több generációnak nyújthatnának megfelelő háttérismereteket döntéseik várható kimeneteléről.

Az interjúalanyok közül többen is jelezték, érdekli őket a kész dolgozat, illetve más mozaikcsaládok tapasztalatai. Több olyan személy került látókörömbe, akivel még nem készült interjú, de rövid egyeztetést követően is éreztem, fontos mondanivalójuk van, hasznos tapasztalatot, tudást tudnának megosztani. Feladatombnak tekintem, hogy a kutatást folytassam, és az eredményeket, tapasztalatokat megosszam az érdeklődőkkel, továbbá fontosnak tartom a szülők figyelmét felhívni e fokozott felelősségre, és segíteni őket akár a döntés meghozatalában, akár a megalakult család működésének támogatásában.

¹³ A gyermek: vérszerinti apjával és annak párjával él, nincs testvére; vérszerinti anyjával és annak párjával él, nincs testvére; vérszerinti apával él, van mostohatestvér a háztartásban; vérszerinti anyával él, van mostohatestvér a háztartásban; vérszerinti apával él, van közös gyermek is; vérszerinti anyával él, van közös gyermek is; részidős vérszerinti testvér, édesapjától származó vérszerinti testvéreivel/féltestvéreivel hétvégén vagy alkalmanként lakik együtt; részidős testvér, édesanyjától származó vérszerinti testvéreivel/féltestvéreivel hétvégén vagy alkalmanként lakik együtt; részidős mostohatestvér, hétvégente találkozik a vérszerinti szülő új párjának a gyermekével (kettő bontható aszerint, hogy a vérszerinti szülő férfi vagy nő)

Irodalomjegyzék, források:

A változó család a népszámlálási adatok tükrében

Batky Anna; Ribiczey Nóra: Családhatórozó – A sokszínűség pszichológiája Open Books 2021.

Bogár Zsuzsa (2017): Mozaik a családom–Kérdések, történetek, megoldások

Bray, J. H., & Berger, S. H. (1993). Developmental Issues in StepFamilies Research Project: Family relationships and parent-child interactions. *Journal of Family Psychology*, 7(1), 76–90. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.7.1.76>

Bognár Gábor, Telkes József - A Válás Lélektana

Czibere Ibolya – Huszti Éva – Juhászné Fazekas Zsuzsanna Kukucska Zsuzsa – Molnár Éva – Nemes– Zámbo Gabriella: Bizalom és konfliktus – A mozaikcsaládokban élő nők mindennapi konfliktusai a párkapcsolati bizalom összefüggéseiben Esély, 2022.2.5.

Guba Nikolett: Mozaikcsaládok – Élet egy modern családformában, szakdolgozat, Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar 2019

Harcsa István, Monostori Judit: A mozaikcsaládok, socio.hu 2020/2.

Heltai Erzsébet– Tarjányi József: A szociológiai interjú (mélyinterjú) készítése

Krähenbühl, Verena; Jellouschek, Hans; Kohaus– Jellouschek, Margarete; Weber, Roland: Mozaikcsaládok Animula Kiadó, Budapest 20070

Kvale, Steinar: Az interjú – Bevezetés a kvalitatív kutatás interjútechnikáiba

Mirnic Zsuzsanna, Terék Zoltán: A mozaikcsaláddal való elégedettséget meghatározó tényezők, *Psychologia Hungarica* VII/3. 40–56. pp. © KRE Pszichológia Intézete

Nagy Patrícia: Mozaikcsaládok –Játék a kirakós? Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar 2018.

Sibling Relations in Patchwork Families: Co– residence Is More Influential Than Genetic Relatedness, <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2020.00993/full>

Dr. Schleicher Nóra Kvalitatív kutatási módszerek a társadalomtudományokban

Visontai– Szabó Katalin: Lélektani folyamatok és ezek következményei a szülők kapcsolatának felbomlása során, *Magyar Rendészet* 2018/3,

<https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/magyrend/article/view/1381/709https://mozaikcsaladk.ozpont.hu/>

1. melléklet

Interjúvázlat, vezérfonal szülői szerepekben élők számára

Demográfiai adatok

- Végzettség (8 általános, szakiskola, érettségit adó képzés, felsőfokú végzettség)
- Gyermekként milyen családformában élt?
- Mekkora településen él?
- Milyen családformában él?

Az összeköltözést megelőzően milyen családformában élt?

Mióta tart a kapcsolat?

Mennyi idő után költöztek össze?

Ki kezdeményezte az összeköltözést?

Kinek az ingatlanában élnek (saját, párjáé, közös, közös albérlet) van-e jelentős különbség a jövedelmi viszonyaikban?

Ha a párja ingatlanában éltek, mennyire érzi magát a helyet sajátjának, otthon érzi-e magát benne?

Volt-e valamilyen külső körülmény, ami az összeköltözés időpontját befolyásolta, később vagy korábban sikerült, mint érzelmileg tervezték?

Milyennek gondolja a párjával való kapcsolatát? Hogyan változott az összeköltözés óta?

Milyennek érzi a gyermekekkel való kapcsolatát? Változott-e az összeköltözés óta?

Milyennek látja a gyermekek (ha van több, vérszerinti és hozott, illetve közös) egymással való kapcsolatát? Hogyan változott az összeköltözés óta?

Milyen problémákat élt meg a családban az összeköltözés óta?

Vannak-e jelenleg is fennálló külső vagy belső konfliktusai, vívódásai, negatív érzései, amelyek a családszerkezetből adódnak?

Mik okozzák ezeket a konfliktusokat és milyen természetűek?

A párjának tudomása van-e ezekről a konfliktusokról, negatív érzésekről? Ha igen, hogyan kezeli, ha nem, miért nem beszél vele róla?

Kér és kap-e ezek megoldásához segítséget?

Visszatekintve az összeköltözés óta eltelt időszakra, van-e, amit a mostani tapasztalatával másképp csinálna?

Hogyan látja a családi kapcsolatokat, az összeköltözés óta hogyan alakultak?

Milyen pozitívumokat él meg a mozaikcsaládban élés hozadékaként?

Hogyan változott a szülői szerepe, szülői identitása?

Hogyan látja a családtagjai helyzetét, milyen pozitív hozadéka van számukra a mozaikcsaládos életformának?

Mit tanácsolna azoknak, akik most állnak mozaikcsalád alapítása előtt?

2. melléklet

Interjúvázlat, vezérfonal a mozaikcsaládban gyermekszerepet megélt alanyok számára

Demográfiai adatok, végzettség

Milyen családformában él?

Az összeköltözést megelőzően milyen családformában élt?

Mióta/hány éves kora óta ismeri a pótszülőjét?

A megismerést követően mennyi idő után költöztek össze?

Kikérte-e a szülő a véleményét az összeköltözésről? Figyelembe vette-e?

Volt-e valamilyen külső körülmény tudomása szerint, ami az összeköltözés időpontját befolyásolta?

Milyennek gondolja a vérszerinti szülővel való kapcsolatát? Hogyan változott az összeköltözés óta?

Milyennek érzi a testvéreivel, mostohatestvéreivel kapcsolatát? Hogyan változott-e az összeköltözés óta?

Milyennek látja a szülők egymással való kapcsolatát?

Milyen problémákat élt meg a családban az összeköltözés óta?

Vannak-e jelenleg is fennálló külső vagy belső konfliktusai, vívódásai, negatív érzései, amelyek a családszerkezetből adódnak?

Mik okozzák ezeket a konfliktusokat és milyen természetűek?

A vérszerinti szülőjének, illetve a pótszülőnek tudomása van-e ezekről a konfliktusokról, negatív érzésekről? Ha igen, hogyan kezeli, ha nem, miért nem beszél vele róla?

Kér és kap-e ezek megoldásához segítséget?

Visszatekintve az összeköltözés óta eltelt időszakra, van-e, amit a mostani tapasztalatával másképp csinálna vagy a szülőknek másképp kellene tenniük?

Hogyan látja a családi kapcsolatokat, az összeköltözés óta hogyan alakultak?

Milyen pozitívumokat él meg a mozaikcsaládban élés hozadékaként?

Hogyan változott az élethelyzete, saját maga megítélése a mozaikcsaládban?

Hogyan látja a családtagjai helyzetét, milyen pozitív hozadéka van számukra a mozaikcsaládos életformának?